

VETENSKAPSRÅDETS
PROPOSITIONSUNDERLAG 2005–2008

Ämnesrådet för humaniora
och samhällsvetenskap

Mänskliga förutsättningar för ett gott samhälle – forskning inom humaniora och samhällsvetenskap

Vetenskapsrådet
(The Swedish Research Council)
103 78 Stockholm

© Vetenskapsrådet
ISSN 1651-7350
ISBN 91-7307-034-3
Omslag: SOYA
Inlaga: SOYA
Tryck: Danagårds grafiska, Ödeshög 2003

Innehåll

Förord.....	5
DEL I – MÄNSKLIGA FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR ETT GOTT SAMHÄLLE – FORSKNING INOM HUMANIORA OCH SAMHÄLLSVETENSKAP	
Estetiska ämnen.....	8
Ekonomiska ämnen	10
Sociologi, antropologi, etnologi och socialt arbete	16
Rättsvetenskap och filosofi	20
Statsvetenskap, medie- och kommunikationsvetenskap och fredsforskning	24
Psykologi.....	28
Pedagogik.....	30
Historiska vetenskaper och arkeologi.....	34
Språkvetenskap.....	40
Religionsvetenskap, utomeuropeiska språk och kulturer, antikforskning	44
DEL II – FORSKNINGSTRATEGI FÖR HUMANIORA OCH SAMHÄLLSVETENSKAP 2005–2008	
Den humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningens betydelse	50
Ämnesrådets verksamhet och utveckling.....	58
Vetenskapsområdets utveckling i jämförelse med andra	64
Utvecklingsbehov	72
DEL III – LÄGESRAPPORT RÖRANDE STÖD TILL KONSTNÄRLIGT FORSKNINGS- OCH UTVECKLINGSARBETE	
Uppdraget.....	76
Verksamheten – utveckling av och stöd till konstnärligt FoU.....	76
Kollegiernas och forskarnas syn på rådets stöd till konstnärligt FoU.....	80
Arbetsgruppens synpunkter på den nuvarande och framtida KFoU-verksamheten.....	82
Bilaga 1–3.....	85

Förord

I denna rapport ges en översikt över det aktuella forskningsläget inom det humanistisk-samhällsvetenskapliga vetenskapsområdet. Bakgrunden är att ämnesrådet för humaniora och samhällsvetenskap vill ge en aktuell bild av pågående forskning, med fokus på utvecklingen under de senaste fem åren, som underlag till regeringens forskningsproposition.

Grundmaterialet till rapporten kommer från ordförandena i de olika beredningsgrupper, som ämnesrådet använder för att bereda ansökningar om forskningsmedel. De har därvid utnyttjat expertisen bland forskarna i sin grupp och i övrigt de ämnesexperter som behövts. Rapporten har därför djup förankring i forskarsamhället. Troheten mot basmaterialet innebär emellertid att en helt enhetlig framställningsform inte har kunnat uppnås. Olika ämnesområden har olika grad av homogenitet och kräver olika typer av beskrivningar. Framför allt bör man inte dra slutsatser om olika ämnesrådets betydelse och kvalitet från det relativa omfånget i beskrivningarna.

Ordförandena i ämnesrådets beredningsgrupper har ombetts besvara fyra frågor:

- Hur ser aktuell forskning ut inom ditt ämnesområde?
Var ligger forskningsfronten?
- Var i Sverige finns de starkaste forskningsmiljöerna inom ditt område?
- Vilka forskningsområden inom din disciplin kan anses särskilt starka?
- Hur ser framtiden ut? Vad är viktigt att satsa på inom ditt ämnesområde?

Den bild av den aktuella forskningen som här ges gör inte anspråk på att vara heltäckande. Ämnesrådet tror ändå att beskrivningen kan tjäna som underlag till fördjupade frågor och vara ett verktyg för det fortsatta arbetet.

Bengt Hansson

huvudsekreterare, ämnesrådet för humaniora och samhällsvetenskap

VETENSKAPSRÅDETS
PROPOSITIONSUNDERLAG 2005–2008

DEL I

Ämnesrådet för humaniora
och samhällsvetenskap

Mänskliga förutsättningar för ett gott samhälle – forskning inom humaniora och samhällsvetenskap

VETENSKAPSRÅDET
THE SWEDISH RESEARCH COUNCIL

Estetiska ämnen

Aktuell forskning

Det som är styrkan i svensk estetisk forskning – den starka traditionsmedvetenheten och ett gediget vetenskapligt hantverkskunnande – är i viss mån också dess svaghet. Den starka inomvetenskapliga traditionsmedvetenheten ger visserligen en omfattande produktion av god och gedigen estetisk forskning som det finns alla anledning att vara nöjd med, men den har på många sätt också kommit att utgöra ett hinder för förnyelse och utveckling inom fältet. Även den starka disciplinmedvetenhet som härskar och som ofta drar strikta gränser även mellan olika områden inom det estetiska fältet, tenderar att fungera på samma sätt.

De delar av fältet som under de senaste åren framför allt varit gränsöverskridare och nydanare har varit den kulturanalytiska och litteraturfilosofiska forskningen. Den senare har i stor utsträckning förmått ställa innovativa frågor på ett abstrakt och generaliserande plan, medan den förra brutit ner den förhärskande inriktningen hos forskningen genom att kontextualisera och vidga intresseområdet när det gäller material och särskilt genom att föra in sociala frågeställningar i estetisk forskning.

Starka forskningsmiljöer inom området

Större delen av forskningen inom de estetiska vetenskaperna – litteraturvetenskap, konstvetenskap, musikvetenskap, och så vidare – äger fortfarande rum vid de fyra ”gamla” universiteten, Uppsala, Lund, Stockholm och Göteborg. Det gäller såväl kvantitet som kvalitet och såväl produktionen av doktorsavhandlingar som resultaten av seniorforskningen.

Starka forskningsområden

Merparten av forskningen inom det estetiska området är starkt traditionsbunden, även om de olika universiteten kan sägas ha sina olika profilområden. Uppsala har till exempel en stark litteratursociologisk avdelning, samt, liksom i Göteborg och på Södertörn, en stark genusforskning. I Stockholm finns ett stort intresse för litteraturfilosofiska frågor, medan konstvetenskapen i Göteborg skiljer ut sig genom ett vidgat bildbegrepp och större intresse för media och musikvetenskapen vid samma universitet genom sin starka populär-

musikforskning. Trots detta är forskningen huvudsakligen fokuserad på själva artefakten, både totalt och inom det som betraktas som centralt. Alltsedan andra världskriget har de konstnärliga föremålen konstruktion och egenart stått i centrum för de estetiska vetenskaperna och även om detta regelbundet ifrågasatts är detta fortfarande de estetiska vetenskapernas huvudinriktning.

Framåtblick

Under de senaste åren har detta perspektiv utmanats av å ena sidan ett intresse för estetisk filosofi och förmodern konst- och litteraturhistoria och å andra sidan ett kulturanalytiskt intresse för estetikens och de estetiska artefakternas roll i samhället och för människors identitetsbildning. Intresset för filosofi och historia kan i viss mån ses som ett behov av att återerövra sådant som tidigare spelat en viktig roll men som tenderat att gå förlorat inom forskningsfältet, men även som ett uttryck för ett behov av nya och mer specifika definitioner liksom för en vidgad kunskap om kulturarvet. Det kulturanalytiska intresset, så som det kommit till uttryck i genus-, ungdomskultur-, maskulinitets-, etnicitets- och annan liknande forskning, har snarare brutit ny mark genom att spränga de etablerade material-, analys- och disciplinränsarna. Den kulturanalytiska forskningen, som vid en internationell jämförelse dock fortfarande är svag i Sverige, har under de senaste åren fått en allt starkare ställning inom de estetiska disciplinerna, i synnerhet i Uppsala och Göteborg. Det är också denna typ av forskning som dominerar på de nya universiteten och högskolorna.

De estetiska ämnenas utvecklingsbehov uppstår ur det faktum att vi lever i ett samhälle som är i hastig och grundläggande förändring. Informations-teknologin har inte bara förändrat vårt sätt att kommunicera, våra möjligheter att forska och vår sociala praktik i en rad avseenden. Kulturproduktionen och kulturprodukterna har också genomgått stora förändringar under det senaste decenniet, liksom vårt vardagliga sätt att tänka om dem. Ett grundläggande problem för de estetiska vetenskaperna är just nu den diskrepans som uppstått mellan kulturproduktionen och den vetenskapliga utforskningen av den. Den förnyelse som krävs för att de estetiska vetenskaperna skall kunna hjälpa oss att förstå denna förändring och vara med i dess utveckling har svårt att komma igång. Den medelsbrist som präglar humanistisk forskning gynnar knappast den experimenterande och risktagande verksamhet som måste till.

Ekonomiska ämnen

Inom Vetenskapsrådets beredningsgrupp för ekonomisk forskning och statistik bereds främst ansökningar i ekonomisk historia, företagsekonomi, kulturgeografi, nationalekonomi och statistik. Härutöver har under senare år ett flertal ansökningar i informationsbehandling beretts av gruppen. Ökningen av antalet forskningsansökningar har under senare år varit påtaglig. Ökningen har varit särskild markant i företagsekonomi, som också utgör det största grundutbildningsämnet inom ekonomisk forskning. Vår bedömning är vidare att den kvantitativa ökningen inte medfört någon kvalitativ försämring av ansökningarna. Tvärtom syns forskningsansökningarnas kvalitet generellt sett ha förbättrats under senare år.

Aktuell forskning

Marknader

Den ekonomiska forskningen kan grovt sett delas in i tre delvis sammanflätade tematiska områden. Forskningen rör för det första olika aspekter av marknadens struktur, organisering, funktionssätt och utveckling. Forskningens behandlar olika marknader: arbetsmarknad, finans- och kapitalmarknad, valutamarknader, fastighetsmarknader, olika branscher och produktmarknader samt marknadens utbredning och utveckling i olika samhällssektorer, länder och kulturer. Ett stort antal forskningsprojekt rör arbetsmarknadens utveckling samt politiska initiativ att styra denna, rekrytering av arbetskraft, samt arbetskraftens sammansättning och fördelning regionalt och demografiskt. En rad forskningsprojekt rör sjukfrånvaro och ohälsa samt den politik och de företagsstrategier som utvecklats för att hantera sådana frågor. Exempel på andra aktuella forskningsområden med anknytning till marknadens utbredning och utveckling är företagsetik, forskningens kommersialisering, stadsutveckling, risk och riskbedömningar samt informationssamhällets och välfärdsstatens utveckling och betydelse. Under senare år har allt fler studier kommit att inriktats på att analysera ekonomiskt beteende. Sådana studier har lett till nya insikter om hur marknader växer fram – ofta stegvis och där enskilda aktörer har begränsad tillgång till information och strategiska utvecklingsverktyg. Det i sin tur innebär också att marknader ofta utvecklas genom en kombination av konkurrens och samarbete och det är viktigt att fortsatt studera olika kombinationer av samtidig konkurrens och samarbete.

Tillväxt och innovation

En andra tema är tillväxt och innovation. Studier görs av regioners, företags och branschers tillväxt. Utveckling av nya branscher och ny teknologi analyseras. Ekonomiska, institutionella, demografiska och regionala förutsättningar för, förklaringar till och konsekvenser av tillväxt identifieras och analyseras. Särskilt viktigt är hur dessa olika förutsättningar samspelar med varandra. Genom sådana analyser visas dynamiken i olika typer av industrier och kunskapen fördjupas om förutsättningar för entreprenörskap och innovation. Kunskapsutveckling och kunskapsöverföring utgör en central drivkraft till industriers och företags utveckling. En omfattande forskning rör kunskapsöverföring mellan företag och branscher, och bredare mellan universitet, andra expertorgan, företag, stat och internationella organ. Förändrade reglers betydelse för tillväxt och innovation studeras. Ett antal projekt behandlar olika aspekter av utveckling av kluster, nätverk och regioner. Modeller utvecklas för policyanalys av tillväxtskapande och andra politisk-ekonomiska åtgärder.

Ledning och styrning

Forskningen rör för det tredje en rad olika aspekter av ledning och styrning. Här återfinns studier av utbredning, utveckling och konsekvenser av olika former för organisering, styrning, ledning, kontrakt och samarbete, redovisning och revision samt ledarskapets utformning och utveckling i olika miljöer. Många projekt utvecklar, granskar, förklarar och värderar såväl framväxten som effekter av nya former för företagande och samhällsorganisation. Ekonomiska modeller för en effektiv arbetsfördelning mellan samhällets olika sektorer och nivåer utvecklas. Forskningen har visat hur nya och förändrade styrformer och relationer mellan stat och företag utvecklats, inte minst i spåren av Europeiseringen och globaliseringen. Ett exempel på ändrade styr- och ledningsformer rör det ökade inslaget av marknadsliknande styr- och organisation inom den offentliga sektorn. Forskningen berör frågor om ledning på olika nivåer samt urval, rekrytering och avveckling av chefer.

Grundforskning nära samhällsdebatten

Den ekonomiska forskningen berör frågor av hög aktualitet i samhället. Teoretiskt baserade vetenskapliga studier av aktuella frågor är synnerligen angelägna och betydelsefulla för att möjliggöra värderingar av, reflekterande kring och utveckling av nya former för ekonomisk organisering i stat, företag och samhälle. Som grund och drivkraft för utvecklingen av sådan forskning som är nära kopplad till aktuella samhällstrender, krävs också mer grundläggande forskning av teori- och metodutvecklande karaktär. Den grundläggande

forskningen – som exempelvis omprövar grundantaganden om marknader, ekonomiskt beteende, vad som påverkar tillväxt och företagens roll i samhället – är synnerligen viktig för att tillse att debatt, utredningar och policies inte låses fast i gamla invanda men föga framkomliga eller konstruktiva spår. Vi kan konstatera att steget mellan grundforskning och praktisk samhällsdebatt och tillämpning ofta är förhållandevis kort i den ekonomiska forskningen. Den grundläggande kunskap som utvecklas genom Vetenskapsrådets forskningsstöd sprids vanligen snabbt ut till företag, myndigheter, utredningar och samhällsdebatt. Forskningsresultaten sprids genom forskarnas undervisning av studenter på grundnivå och i vidareutbildning. Då de ekonomiska ämnena utgör mycket stora utbildningsämnen vid universiteten är denna kanal för spridning av forskningsresultat mycket central. Ekonomiska forskare deltar vidare aktivt i samhällsdebatt, utredningsväsende, och som rådgivare till myndigheter och företag.

På det ekonomiska området framstår spridning och tillämpning av kunskap som välfungerande. Av stor vikt är att forskningsfinansieringen samtidigt understödjer grundläggande forskning. Det finns dessvärre tecken som tyder på att nuvarande former för forskningsfinansiering tenderar att vara avpassad främst för mindre forskningsuppgifter av marginell karaktär och med en klar tonvikt på tillämpning och policyskapande på bekostnad av mer omprövande och nydanande forskning. Den mer grundläggande forskning kan ofta inte inordnas och drivas fram i de format som nuvarande ansöknings- och anslagsformer ger.

Forskningens finansiering

Det idag dominerande systemet för forskningsfinansiering är finansiering av relativt små forskningsprojekt med begränsad längd (vanligen 3 år). Den grundläggande forskningen utvecklas emellertid ofta inte inom ramen för enskilda projekt, utan på längre sikt och i samspel mellan enskilda forskares olika studier. Den avgränsas inte heller till enskilda miljöer. Den projektfinansierade forskningen utgör med andra ord vanligen ingredienser till och element i en pågående vetenskaplig utveckling, men den förutsätter samtidigt en grundfinansiering av forskningen så att kopplingar mellan olika projekt, forskningsresultat, teoritraditioner och forskargrupper löpande sker och bidrar till en dynamisk utveckling. I forskningsansökningar under senare år syns tydligt att den basfinansiering som utgör en förutsättning för en god vetenskaplig utveckling har urholkats. Vi har under de senaste åren bedömt allt fler ansökningar som är formulerade i projektform, men avsedda att täcka ordinarie verksamhet. Det framgår i ansökningarna genom det stora – omotiverat

stora – inslaget av doktorandforskning och de otydliga avgränsningarna i flera av forskningsprojekten. När vi dessutom inom gruppen skurit ner anslagen för varje enskilt projekt betydligt, i syfte att tillse att de begränsade medel som finns åtminstone skall räcka till några fler än en handfull forskare, försvinner för många forskargrupper möjligheterna till de bredare kontakter och det vidare utvecklingsarbete som behövs för en god vetenskaplig utveckling med genomslag.

Internationalisering

Forskningen har under senare år tydligt internationaliserats, och det i flera dimensioner. Forskningsprojektet positioneras och beskrivs mestadels i ett internationellt sammanhang och i förhållande till den internationella forskningsfronten. Internationell publicering är ofta ett huvudspår för avrapportering och spridning av forskningsresultat. I ökad grad har vi också sett att forskningen rör frågor om internationalisering och globalisering. Här återfinns exempelvis forskningsprojekt om internationalisering av svenska företag, utveckling av och på globala marknader, internationella kapitalmarknader, utveckling och implementering av internationella standarder, studier av regioners och städers utveckling samt invandrarföretagande. I mindre grad återfinns internationellt komparativ forskning.

Ett större inslag av internationell komparativ forskning vore önskvärt. Bristen på internationella komparativa studier förklaras i hög grad av svårigheter för forskare att finansiera den typen av forskning. Internationella komparativa studier blir så stora att de inte lätt kan finansieras inom det begränsade utrymme som Vetenskapsrådets forskningsfinansiering utgör. Den finansiering av jämförande forskning som organiserats av European Science Foundation kan ge visst utrymme för ökade inslag av komparativ forskning, men tyvärr är den finansiering som ESF konstruerat för sådan forskning både oklar och komplicerad. Där organiseras ansökningsförfarandet genom ESF medan såväl sakkunnigbedömning som finansiering sker genom de nationella forskningsråden. Det har visat sig att olika länders forskningsråd genomgående gjort mycket olika bedömningar av forskningen. Genom en bedömning som sker i var land för sig riskerar projekten också att bedömas – inte primärt som komparativa projekt, utan som parallella nationella projekt.

Att ha särskilda anslag riktade till internationellt orienterad forskning samt till internationalisering förefaller i detta sammanhang enbart komplicerande. Trots påpekandet ovan om brist på internationell jämförande forskning, kan konstateras att all god forskning i området har en tydlig internationell prägel. Den bästa forskningen kan stödjas genom entydiga, enkla och gene-

rella finansieringsformer, där forskningens initieras av forskarna själva och där Vetenskapsrådet står för en kvalitativ och mångsidig bedömning utifrån vetenskapliga kriterier. Särskilda medel kan dock behöva anslås för att stödja ökade inslag av internationellt jämförande forskning. Möjligen kan bildandet av ett europeiskt forskningsråd komma att bidra till en utveckling i rätt riktning.

Starka forskningsmiljöer

Den vetenskapliga utvecklingen sker inte primärt genom enskilda grupper och i enskilda miljöer utan snarare i samspelet mellan miljöer. Den sker inte alltid heller primärt inom enskilda specialområden, utan ofta genom att olika resultat, teoriområden och frågeställningar kombineras på nytt sätt. Det vore därför olyckligt att här utpeka några få särskilt framstående miljöer och områden. Särskilt för ett litet land som Sverige är det kanske just genom möjligheterna till kontakter mellan forskargrupper, mellan områden, som vi kan ge unika bidrag till kunskapsutvecklingen i ett internationellt perspektiv. Sådana kontakter över ämnes-, institutions- och teorigränser utvecklas genom kontakter mellan enskilda forskare. Det nyligen inrättade särskilda forskningsstödet till ledande forskare kan i sammanhanget möjliggöra utvecklade kontakter mellan forskningsmiljöer vilket kan bidra till att utveckla en gränsöverskridande och internationellt nydanande forskning. För att understödja en fortsatt god utveckling där kunskap utvecklas i hög grad genom kontakter och kombinationer mellan grupper och mellan specialområden är det angeläget att forskningsfinansieringen fortsatt domineras av en forskarstyrning. Med denna syn i botten blir det tydligt att det inte går att utifrån och i förväg identifiera de områden som är mest utvecklingsbara och angelägna. Det är en av samhällsvetenskapens viktigaste uppgifter och resultat att utveckla nya problemställningar och perspektiv som i sin tur öppnar upp för nya handlingsmöjligheter och utvecklingslinjer i samhället. Kunskapen utvecklas genom den aktiva forskning som bedrivs. Ytterligare en slutsats från resonemanget är att stora satsningar på enskilda miljöer inte kan förväntas leda till samma goda utveckling som bredare tematiska men spridda satsningar.

Sociologi, antropologi, etnologi och socialt arbete

Vetenskapsrådets beredningsgrupp för sociologi omfattar fyra ämnen: sociologi, antropologi, etnologi och socialt arbete. Av dessa fyra är sociologi det klart dominerande rent volymmässigt. Gränserna mellan disciplinerna är på intet sätt knivskarpa. För att inledningsvis utpeka några starka forskningsmiljöer inom respektive disciplin, kan följande framhållas:

Sociologi – Representerar ett stort ämnesområde både vad gäller volym och varierande forskningsinriktningar. SOFI vid Stockholms universitet, Sociologiska institutionen samt det nyetablerade CHES (Centre for Health and Equity Studies) i Umeå är exempel på starka, empiriskt förankrade miljöer (inom sociologin är det just dessa miljöer som de senaste åren mottagit programstöd från RJ och FAS). Sociologen i Stockholm, Göteborg, Lund och forskningsinstitutet SCORE är andra starka miljöer, vilket inte minst visas av att de mottagit omfattande stöd från VR.

Antropologi – Stockholm, Uppsala och, vad gäller den mer traditionella inriktningen, Göteborg.

Etnologi – Stockholm och Lund

Socialt arbete – Här bör Stockholm, Göteborg och Lund framhållas som de starkaste miljöerna inom ämnet.

Starka områden och miljöer inom sociologi

Sett över en längre tidsperiod, inklusive de senaste fem åren, har frågor kring social stratifiering, social mobilitet, levnadsförhållanden, attityder och välfärdsstatens funktion och effekter varit ett centralt forskningsområde för sociologin. Det är också tämligen okontroversiellt att hävda att det är denna forskning som har varit mest synlig internationellt och att det inom området finns en betydande kumulativ kunskapsstillväxt. En viktig aspekt bakom denna framgång står att finna i tillgång på data av unik kvalité, data som i många fall är longitudinella och/eller internationellt komparativa. Även den för Sveriges del unika tillgången till registerbaserade data bör nämnas i detta sammanhang. Viktigt att framhålla är att den position som Sverige skaffat sig inom dessa områden till stor del är baserad på en framsynt politik vad gäller uppbyggandet av en infrastruktur för samhällsforskning. Som exempel kan

nämnas LNU, ULF, ISSP och nu senast ESS undersökningarna. Den stora tillgången på data ger dessa forskningsområden en stor potential att ytterligare befästa sin position och ta ytterligare ett kliv framåt på den internationella forskningsarenan. Även om forskningen inom området har en ”välfärdsforskningsbias” finns en tydlig koppling till sociologins teoretiska kärna som gör att den inte kan avfärdas så som varande enbart ”tillämpad forskning”.

Starka miljöer inom områdena är Institutet för social forskning (SOFI) vid Stockholms universitet som under en lång tid bedrivit forskning kring stratifiering och levnadsförhållanden (inklusive arbetslivet) baserat på LNU. Vid SOFI har också en omfattande komparativ forskning kring välfärdsstatsmodeller bedrivits med ett betydande internationellt genomslag, Sociologiska institutionen vid Umeå universitet bedriver också en omfattande forskning inom närliggande forskningsområde. Umeå har också utvecklats till ett centrum för sociologisk forskning kring attityder och värderingar. Det nyinrättade forskningsinstitutet CHES (Centre for Health and Equity Studies) är framstående vad gäller epidemiologi och folkhälsa. Det bör dock framhållas att det även i Göteborg och vid Mälardalens högskola bedrivs forskning med inriktning mot arbetsmarknad och social stratifiering. Sociologen i Lund har sedan länge bedrivit forskning kring socialförsäkringssystemens uppbyggnad och effekter och i årets beredning av projektbidrag har beredningsgruppen prioriterat ett projekt vid SCORE mycket högt.

Familjeforskning

Ett område som på senare år växt sig allt starkare är familjesociologin, som länge varit eftersatt i svensk sociologi. Forskningsfrågorna rör familjebildning, fördelning av resurser och arbete inom familjen, samt i nära anslutning till det, kopplingen mellan familjelivets organisering och arbetsmarknadsdeltagande. Ett ökat intresse riktas också mot ”nya” familjekonstellationer såsom ”särbos” och homosexuella relationer. Ett viktigt område med en stor potential gäller splittrade familjer där gemensam vårdnad ger upphov till komplicerade familje- och hushållskonstellationer som påverkar det sociala livets fundament. Forskning är inte minst viktig för att förstå barns villkor i det moderna samhället. Forskning kring familj har en uppenbar koppling till genderforskning och hämtar en stor del av sin teoretiska grund därifrån. Forskningen bedrivs framförallt vid Sociologiska institutionen i Umeå, Göteborg och SOFI men det finns även framstående forskare vid Örebro universitet. Forskning kring familjen utgör även ett viktigt område inom socialt arbete, då främst vid Göteborgs universitet och vid Mitthögskolan.

Inom sociologin bör också utvecklingen av en mer matematisk inriktning

vid Stockholms universitet framhållas. Föreläsare för denna inriktning har inte enbart – i hård konkurrens – erhållit svenska forskartjänster. De två mest seniora forskarna har blivit rekryterade till USA respektive England.

Starka områden och miljöer inom antropologi

Även inom antropologin är forskningen kring det mångkulturella väl företrätt vid Stockholmsinstitutionen. Här finns också en ekonomiskt inriktad antropologi som på ett nyskapande sätt studerar marknadsekonomins kulturella grundvalar. Vidare bedrivs vital forskning kring Sveriges historiska minoriteter, framförallt samerna. Forskningen ingår i ett samarbete som sträcker sig runt det norra polarområdet och bedrivs främst inom antropologin i Uppsala. Ett område som utvecklats av antropologer i Lund rör ”humanekologi” vilket reflekterar ett ökat intresse för samspelet mellan mänskliga aktiviteter och ekologiska förhållanden. Detta är ett område som också griper tag i antropologins ökade intresse för främmande kulturer i det globala perspektivet – vad händer i traditionella samhällen när de möter marknad och modernisering?

Starka områden och miljöer inom etnologi

Inom etnologin är forskningen kring det mångkulturella Sverige väl etablerad vid Stockholms universitet. Frågeställningar fokuseras mot familj, kön, sexualitet och barnuppfostran. Via traditionella etnologiska metoder studeras hur kulturella och religiösa föreställningar påverkar de nya svenskarnas förhållningssätt och levnadsbetingelser. Lund utgör internationellt en stark bas för etnologin. Här bedrivs bland annat forskning om turism och upplevelseindustri, en allt viktigare del av samhällsekonomin. Här finns en tydlig europaprofil parad med hög kompetens i studiet av vardagens villkor i välfärdssamhället. I Lund finns också intressant etnologisk forskning om bioteknik. Grundfrågan gäller här människors acceptans av den nya biotekniken.

Starka områden och miljöer inom socialt arbete

Socialt arbete är av naturliga skäl den mest ”tillämpade” av de fyra disciplinerna. Som nämnts ovan ligger ämnet ibland väldigt nära sociologin. Många aktiva forskare är, trots att andelen förmodligen är stadigt sjunkande, sociologer. Ovan har studier av familjen lyfts fram som ett relativt starkt område inom ämnet. Ett område som är väl företrätt vid Lunds universitet är en mer allmän inriktning mot socialpolitik. Socialrättsliga frågor är kanske bäst företrätt av

Stockholm. Inom ämnet finns också forskning av det sociala arbetet i sig och kring olika former av behandlingsformer inte minst inom äldreomsorgen är företrädd på en rad institutioner. En brist vad gäller forskning inom socialt arbete som ofta har påtalats är att det funnits ett bristande intresse av att studera de faktiska effekterna av det sociala arbetet.

Kulturstudier

Ett område som vuxit rent kvantitativt vad gäller ansökningar och mängden forskare, faller under rubriken kulturstudier. Forskningen återfinns inom alla de fyra disciplinerna och rör i bred bemärkelse kartläggning och förståelse av kulturella yttringar. Att studera kulturella yttringar har naturligtvis alltid varit kärnan i antropologi (främmande kulturer) och etnologi (vårt eget kulturarv). De senaste årtiondenas transformation av det svenska samhället och då inte minst den betydande invandringen, har ökat betydelsen av denna typ av forskning. Utvecklingen har också lett till att gränserna mellan framförallt etnologi och antropologi delvis har suddats ut. Inom dessa ämnen försiggår en intressant utveckling kopplad till begreppen ”diaspora” och ”transnationella identiteter”. Kärnan är att förståelsen av till exempel invandrarens situation måste utvidgas, från att förstå deras situation i Sverige till att också förstå deras relation till det gamla hemlandet. Att den kopplingen påverkar förhållanden i Sverige är givet, men det är också så att den påverkar förhållanden i hemlandet både ekonomiskt och kulturellt (vilket är av intresse framförallt för antropologer).

Kulturstudier eller kanske mer korrekt kultursociologi har på senare tid kommit att utgöra en växande del av sociologin och till viss del även socialt arbete. Studieobjekten utgörs ofta av etniska minoriteter och/eller ungdomar som tillhör diverse subkulturella (i relation till en vit medelklassman) grupper. Inom sociologin och socialt arbete återfinns de starka forskningsmiljöerna framförallt i Göteborg och vid Linköpings universitet.

Rättsvetenskap och filosofi

Aktuell rättsvetenskaplig forskning

Den internationalisering av handel och mänskligt välfärdsskydd som drivs fram genom EU och av mellanstatliga organ förutsätter en stark rättsvetenskap. Tempot i samhällsutvecklingen och mängden av information är så omfattande att lagstiftningsarbetet på nationell och mellanstatlig nivå inte längre kan bedrivas på ett effektivt och tillräckligt insiktsfullt sätt. Det harmoniseringsarbete som är tänkt att ske via domstolar går för långsamt, bland annat på grund av en övermäktig målanhopning. Rättsvetenskapen, med sin koppling till utbildning av jurister, har helt andra möjligheter att på bred basis skildra, komparera och kritiskt granska centrala delar av skilda rättsordningar. Tankeutbytet över gränserna inom juristutbildningen och den rättsvetenskapliga forskningen lägger inte bara en omistlig grund för ett framgångsrikt harmoniseringsarbete utan också för en effektiv kontroll av staters och institutioners maktutövning över medborgare, invandrare och flyktingar. Viktig rättsvetenskaplig forskning bedrivs för att finna bättre juridiska former för kommersialisering av kunskap, för sociala förmåner (t ex pensioner), för bostäder, för undanröjande av otillbörliga konkurrenshinder, för medborgerliga och mänskliga rättigheter på en konstitutionell nivå, för rättsskydd vid transnationella och digitala köptransaktioner, för alternativ och billigare konfliktlösning, för lagföring och kriminalisering av organiserad brottslighet och så vidare.

På de olika fakultetsorterna har inom nämnda områden vuxit fram ett antal starka forskningsmiljöer; vissa har en direktiv förankring på en viss fakultet, men flera har uppstått mellan fakulteterna. Vid Stockholms juridiska fakultet finns en produktiv och mångfasetterad forskning på det immaterialrättsliga området, där ett av de viktigare forskningsprojekten (i samarbete med finska och tyska forskare) handlar om behovet av nya immaterialrättsliga skyddsformer på den nationella och internationella arenan. Vid samma fakultet finns etablerat ett långt drivet arbete om kommersiell civilrätt och transaktionsjuridik. Vid Uppsala juridiska fakultet har byggts upp en väl fungerande forskarmiljö om rättsskipning, särskilt vad gäller internationellt inflytande på utvecklingen av svensk processrätt. Vid Lunds juridiska fakultet har sedan flera år tillbaka byggts upp en väl fungerande och produktiv forskarmiljö kring, det s k NORMA-projektet, som avser centrala frågor inom EG-rättens sociala

dimension (arbete, familj, bostad). Fakulteten i Lund har också rönt stor uppmärksamhet för sin aktiva forskarmiljö rörande EG-rättsliga och folkrättsliga frågor, inte minst om mänskliga rättigheter och humanitär rätt. Det bör också framhållas att forskarna inom skatte- och finansvetenskapliga området tillsammans (mellan fakultetsorterna) har lyckats etablera en dynamisk forskarmiljö rörande inte minst skatterätt utifrån ett internationellt perspektiv. Straffrättsliga forskare från de traditionella fakultetsorterna har också varit starkt engagerade i frågor om kriminalisering och påföljdsval, en forskning som har lett till direkt samverkan med lagstiftande organ vad gäller omvandling och utveckling av svensk straffrätt i ett internationellt sammanhang.

Aktuell forskning inom filosofi

Filosofin har en unik ställning då den sysslar med allmänna och grundläggande frågor som berör alla vetenskapsområden. Inom den teoretiska filosofin studeras fundamentala frågor om såväl vetenskaplig som vardaglig kunskap, om rationalitet, om sanning och om verklighet. Generella frågor studeras inom kunskapsteori, vetenskapsteori, logik och metafysik. Därutöver är varje vetenskaplig disciplin förknippad med sina speciella filosofiska frågeställningar. Därför finns även matematikens filosofi, fysikens filosofi, psykologins filosofi, rättsfilosofi, religionsfilosofi, et c. Både historiskt och i dagsläget präglas filosofin av ett tätt tvärvetenskapligt samarbete med andra vetenskaper.

Inom den praktiska filosofin studeras frågeställningar kring normer och värderingar som är av avgörande betydelse för vår förståelse av oss själva och det samhälle vi lever i. Frågeställningar i etik, beslutsteori och politisk filosofi har ett nära samband med de olika samhällsvetenskaperna.

Förutom att vara relevant för vetenskapen har filosofin en allmänskulturell betydelse. Det kan gälla aktuella frågor som t ex etik i vården och affärlivet eller huruvida sanning, moral och rationalitet är relativa till individer, grupper eller kulturer. Men i en djupare mening gäller det den bild av människans, samhällets och världens natur som uppstår dels genom vårt sätt att kategorisera mänskliga och samhälleliga fenomen, dels genom vetenskapernas val av begreppssystem.

Starka forskningsområden

Under flera decennier har svensk filosofi varit internationellt framstående inom logik, språkfilosofi, vetenskapsteori, beslutsteori, och moralfilosofi. Under senare år har det dock skett en breddning och i viss mån en intresseförskjutning. Logik och språkfilosofi har minskat i betydelse, medan filosofihistoria,

kunskapsteori, medvetandefilosofi och metafysik har ökat. Inom den praktiska filosofin kan man skönja ett ökat intresse för politisk filosofi samt för tillämpad etik, särskilt bioetik, medicinsk etik, miljöetik och forskningsetik. Som ofta i ämnets historia har det också skapats frön till nya discipliner: under 1990 växte kognitionsforskning fram med rötter i filosofin, och för närvarande är filosofisk riskforskning ett livaktigt område i tillväxt.

I samtliga fall sker den filosofiska forskningen i ett starkt internationellt samarbete.

Starka forskningsmiljöer

Vetenskapsteorin är stark i Lund och i Stockholm; i Lund i en allmän form med fokus på vetenskapernas mest allmänna begreppsbildningar och metodproblem, i Stockholm mer med inriktning mot enskilda vetenskapers problem. Samarbete sker med en lång rad olika fackdiscipliner.

Språkfilosofin bedrivs främst i Umeå, Stockholm och Göteborg; i Göteborg med en tydligt koppling till logiska frågeställningar. Samarbete sker främst med lingvistik.

Beslutsteorin har sitt centrum i Lund och Uppsala; i Lund med inriktning mot och i nära samarbete med ekonomiämnet.

Den formella logiken har tidigare haft starka fästen i Stockholm och Göteborg, men initiativet har på senare år glidit över till matematikämnet.

Filosofihistoria bedrivs mest i Stockholm och Uppsala, på båda ställena ofta motiverad av aktuella filosofiska problem. I Stockholm är inriktningen mest mot nyare filosofi och i Uppsala mest mot medeltida och tidigmodern filosofi.

Riskforskning bedrivs i Lund och vid КТН. Samarbete sker med många olika ämnen vid flera fakulteter.

Medvetandefilosofi bedrivs i Umeå och Göteborg. Även ämnet kognitionsforskning, som nu är representerat på många orter, har ett ursprung i medvetandefilosofin.

Framåtblick

Filosofin har haft en uppgångsperiod på 1990-talet och har fått större uppmärksamhet i såväl det allmänna medvetande som inom olika fackdiscipliner. Önskemål om samarbete kommer från många håll. Ämnets största problem är att antalet verksamma personer inte räcker till för att tillgodose dessa önskemål på ett professionellt sätt. Det finns alla skäl att tro att denna utveckling fortsätter och att filosofin behöver utvecklas vidare för att kunna spela den roll som förväntas av den.

Vad beträffar den ämnesmässiga inriktningen kan två behovstrender urskiljas. Den första gäller den allmänna moralfilosofin. De olika former av tillämpad etik som vuxit sig starka under 1990-talet, till exempel medicinsk etik, affärsetik, djuretik och forskningsetik, tenderar att snäva in sig och skapa sina egna referensramar. Det är angeläget att stärka den allmänna moralfilosofin, som ger mer fundamentala utgångspunkter och som tillhandahåller en gemensam utsiktspunkt.

Den andra trenden gäller behovet av anknytningsytor till andra vetenskaper. I takt med att rena kartläggningsuppgifter minskar i betydelse och att stora datamängden blir tillgängliga ökar sofistikeringsgraden i den begreppslika bearbetningen i många vetenskaper. Grundläggande frågor som vilka storheter olika vetenskaper räknar med och hur de observeras, vilka begrepp som används, hur man uppfattar kausalitet, vad som kan godtagas som en förklaring, och så vidare, behöver besvaras. Samma frågor har också betydelse för vår världsbild. Dessa frågor behandlas inom filosofin i skärningspunkten mellan metafysik, vetenskapsteori och kunskapsteori.

Statsvetenskap, medie- och kommunikationsvetenskap och fredsforskning

Aktuell forskning

Statsvetenskapens huvudproblematik kan grovt sett sammanfattas i dilemmat mellan makten och rätten. Styrning i någon form är nödvändig för samhällets fortbestånd och statsvetenskapen intresserar sig (givet sitt namn) primärt för den auktoritativa fördelningen av materiella och immateriella värden i samhället, något som i första hand staten ägnar sig åt men även andra styrningsorgan. Den allmänna statsvetenskapen sysslar idag därför i stor utsträckning med frågor kring styrandets organisering och villkor, samt med samhällsliga förutsättningar för och konsekvenser av utformningen av politiska mål och medel inom olika politiska sakområden.

Demokratifrågor står i centrum på många håll liksom internationaliseringens effekter på de moderna välfärdsstaterna. Europa och den europeiska integrationen är ett fält som seglat upp som mer eller mindre ett eget forskningsområde under de senaste åren. Forskningen kring partier och väljare tycks gå en ny väg till mötes med många nya unga aktiva forskare. Politisk-filosofiska frågor berörs ofta i samband med demokratiforskningen, men har ännu inte någon stark egen ställning i den allmänna statsvetenskapen. Mångvetenskapliga angreppssätt har fått en allt mer framträdande roll, särskilt i samarbetet med näraliggande discipliner som medie- och kommunikationsvetenskap, sociologi och juridik.

Inom internationell politik står globaliseringens effekter, nya säkerhetshot samt governance-begreppet (flernivåstyrning) i fokus. Politisk-filosofiska och vetenskapsteoretiska frågor har en framträdande plats inom subdisciplinen internationell politik, och dess plats har ökat rejält i storlek under senare år. Numera är konfliktlösning freds- och konfliktforskningens starkaste område. Perspektivet är ofta identitet, miljö, regionala säkerhetsproblem och sociala rörelsers betydelse i fredsprocesserna.

Inom medie- och kommunikationsvetenskap är det mångvetenskapliga perspektivet centralt – och vetenskapsområdet humaniora och samhällsvetenskap söker gemensamma fält. Allt fler disputerar inom området och

kompetensuppbyggnaden går ganska snabbt. Huvudområden inom detta unga fält är idag forskning om medier och politik (till exempel opinionspåverkan och demokratifrågor), forskning om journalistiskt arbetssätt (till exempel om nyhetsrapportering och information), forskning om medieanvändning (till exempel om publik och reception av medieutbudet) samt populärkulturstudier (till exempel om film, TV-såpor och ungdomskultur). Därutöver finns forskning kring mediehistorik och PR-forskning.

Starka forskningsområden

Inom statsvetenskap framstår forskning om demokrati, välfärdspolitik, politisk sociologi, globaliseringsforskning och den europeiska integrationen som starkast. Internationellt mest framstående är forskningen om väljarbeteende, politik som rationellt handlande samt forskningen om välfärdsstatens olika aspekter. Svensk statsvetenskap framstår som metodologiskt medveten och till och med sofistikerad men tillämpningen av formella modeller är mindre framträdande.

Inom fredsforskningen är det kopplingen mellan fred och utveckling samt krigsorsaksforskningen med basen i empiriska datainsamlade projekt som utgör de starkaste forskningsfälten.

Inom medie- och kommunikationsområdet är forskningen om nyhetsrapportering, medieanvändning och populärkultur de starka områdena såväl teoretiskt som metodologiskt.

Starka forskningsmiljöer

I Göteborg är miljön internationellt och nationellt slagkraftig i sin kombination av politisk sociologi och policyforskning, i Lund är miljön kring internationella förhandlingsfrågor starkast, i Uppsala finns en uthållig och stark forskning kring demokratifrågor. Det finns flera olika kombinationer av samarbete mellan Göteborg och Uppsala som därmed bildar ett styrkebalte.

Genusforskningens starkaste statsvetenskapliga miljö finns i Stockholm, men flera docentkompetenta forskare med sådan inriktning är väl integrerade i forskningsmiljöerna i Örebro, Uppsala och Göteborg.

Krishanteringsforskningen, rör sig mellan flera miljöer i Stockholm och Uppsala och är en internationellt stark gren.

Bland internationellt inriktad statsvetenskap framstår Lund med internationella förhandlingar, Göteborg med tonvikt på svensk utrikes- och säkerhetspolitik samt Uppsala med krishanteringsforskning som starkast.

Uppsalamiljön är fredsforskningens i grunden starkaste, och inriktningen

där är kopplingen mellan konflikter, krig och fredsprocesser. Men det finns forskningsöar i Göteborg där forskningen kring utveckling, fred och regional samarbete står internationellt stark.

Inom medie- och kommunikationsvetenskap framstår en växande Örebro-miljö som alltmer vetenskapligt bred och kreativ, men de etablerade miljöerna i Göteborg samt i Stockholm är nog ändå – bland annat genom journalistutbildningen och en seniortät miljö – de mest framstående. Internationellt är dock enstaka forskare mer kända än specifika miljöer.

Framåtblick

Statsvetenskapen framstår som ett av samhällsvetenskapens kärnämnen genom sin vilja och förmåga att analysera makten. I kärnan för statsvetenskap står konflikten mellan makt och rätt och analysen av de olika sätt att lösa det dilemma. Även den politiska filosofin är här en viktig motor i den kritiska verksamhet som statsvetenskap är – och skall vara. Fredsforskningens främsta betydelse är att skapa underlag för framgångsrik konflikthantering och försoningsprocesser efter konflikter. Vår värld har efter kalla kriget inte blivit fredligare, istället har en paradigmatiske konflikt ersatts av många regionala och lokala konflikter – något som utmanar vår samhällsvetenskapliga förståelse och kräver mångvetenskapliga angreppssätt. Medierna är ett av de snabbast växande fälten i det moderna samhället och makten över dem är nyckeln till makten över tanken och i förlängningen också över samhällets organisering. Allt fler blir beroende av mediernas uppmärksamhet. Utan samhällelig självreflektion och utan kritisk analys av makten i samhället kan vi inte skapa ett gott samhälle. Beredningsgruppens tre forskningsområden galvaniseras därför i det moderna samhället till en spjutspets av kritik och analys rakt in i makten hjärterum och säger (förhoppningsvis) hela tiden nya saker om samhällets grundläggande reglerande villkor vilket föder självkännedom och insikter. Något som är nödvändigt för att bygga ett gott samhälle.

Psykologi

Aktuell forskning

Experimentell kognitiv psykologi med dess kärnområden perception, uppmärksamhet, minne, beslutsfattande och tänkande är fortsatt stark. Ett annat dominerande område är klinisk psykologi. Här kan två huvudinriktningar skönjas: behandlingsforskning och klinisk neuropsykologi. I behandlingsforskningen utvärderas effekterna av olika former av psykologisk behandling, medan den kliniska neuropsykologiska forskningen fokuserar på kognitiva och emotionella symtom i olika sjukdomar som depression, autism, fobier och demens. Vidare är utvecklingspsykologisk forskning väl representerad, både i form av projekt som rör grundläggande perceptuella processer och sådana som behandlar social och emotionell utveckling. En slående förändring under den senaste femårsperioden är den stora ökningen av projekt inom kognitiv och affektiv neurovetenskap. Denna forskningsinriktning som i hög grad representeras av yngre forskare syftar till att belysa samspelet mellan hjärnfunktion och beteende eller upplevelse. Det är roligt att notera att psykologer intar en ledande ställning i denna kostnadskrävande och tvärvetenskapliga forskning, ofta med företrädare från flera medicinska discipliner som radiologi, neurologi, psykiatri och neurofysiologi. Ett signum för svensk neurovetenskaplig forskning är att den fokuserar på skillnader mellan personer som en funktion av kliniska tillstånd som Alzheimers sjukdom, stamning och social ångest eller som en funktion av biologiska variabler som ålder och kön. En annan påtaglig trend, som skär igenom flera av de inriktningar som nämnts ovan, är det stora antalet forskare som intresserar sig för hur olika psykologiska processer och funktioner påverkas under åldrandeprocessen.

Starka forskningsområden och miljöer

- *Utvecklingspsykologi*: spädbarnsåren – Uppsala, barndomen – Uppsala, Göteborg, ungdomsåren – Örebro, vuxenliv och åldrande – Stockholm och Göteborg
- *Kognitiv neurovetenskap*: Umeå och Lund. *Affektiv neurovetenskap*: Stockholm och Uppsala
- *Beslutsfattande*: Umeå, Stockholm och Göteborg.

Framåtblick

Psykologisk forskning i Sverige har en mycket stark internationell profil. Forskare inom psykologi tenderar att nära nog uteslutande publicera sig i internationella tidskrifter som tillämpar lektörsförfarande. De böcker och kapitel i samlingsvolymerna som produceras är också regelmässigt skrivna på engelska och publicerade av förlag utanför Sverige. Denna publiceringskultur är lika påtaglig hos yngre och nydisputerade forskare som hos mer seniora forskare. En oberoende indikation på kvaliteten i svensk psykologisk forskning är en artikel som publicerades i tidskriften *Science* för några år sedan. Här hamnade Sverige på andra plats bland världens alla länder när det gäller den psykologiska forskningens genomslagskraft (mätt som antalet citeringar i relation till folkmängden). På ett mer generellt plan kan man lyfta fram områdets centrala betydelse för hälsa (både somatisk och mental) och individuellt välmående som en viktig aspekt i ett välfärdssamhälle. Effekter av förändringar i samhället på individens fungerande är av stor vikt att studera med psykologisk utgångspunkt. Likaså är attityder, stereotyper, värderingar och eventuella förändringar inom dessa områden viktiga att studera systematiskt, i synnerhet i det mångkulturella samhället vi nu har. Vidare har den utvecklingspsykologiska forskningen stor betydelse för kartläggning av risk- och skyddsfaktorer vad gäller antisocial och annan psykopatologisk utveckling. Härvid måste också interventioners möjligheter att förändra utfall för enskilda individer undersökas systematiskt för att kostnadseffektiva insatser ska kunna göras.

Pedagogik

Den pedagogiska forskningen berör stora samhällsområden av central vikt såsom hur barn och unga införlivar samhällets kultur, värden och normer, hur kunskap utvecklas och mening förhandlas. Den pedagogiska forskningen studerar miljöer för sådana lärandeprocesser, liksom förutsättningarna för mångfald, jämställdhet och kulturmöten i skola och fritid. Kritiska framtidsfrågor om utbildningens betydelse för demokrati, välfärd och globalt samarbete analyseras. Andra framtidsfrågor där pedagogisk forskning har aktualitet gäller livslångt lärande och lärande i arbetslivet, individers strategier i val av utbildning, frågor om styrning och ledning av organisationer för lärande.

Den aktuella forskningen har stor bredd och sträcker sig från filosofiska och historiska frågeställningar om bildning, påverkan och lärande i vid mening, över forskning om utbildning som politikområde och samhällelig institution där kultur formas och mening gestaltas, till studier av individers och gruppers strategier i val av utbildning, samt lärares arbete och barns, ungas och vuxnas lärande i förskola, skola, arbetsliv och fritid.

Aktuell forskning

Medan forskning om lärande såväl inom som utom utbildningsinstitutionerna varit dominerande framförallt tidigare, har under de senaste fem åren andra – mer språkligt och sociokulturellt orienterade ansatser – utvecklats till kraftfulla alternativ. Vuxenutbildning och lärande i arbetslivet är också i växande. Pedagogik- och utbildningshistorisk forskning har stärkt sin ställning under perioden. Från att tidigare kanske främst ha omfattat enstaka, starka forskare, har nu miljöer etablerats med flera avhandlingsarbeten, externfinansierad forskning och internationellt samarbete. Detsamma gäller för området pedagogisk filosofi.

Ytterligare områden som stärkt sin ställning är klassrumsforskning, särskilt etnografisk sådan, och utbildningsfilosofi. Forskning om utbildningssystem och -politik, som ett tag såg ut att minska, har de senaste åren flyttat fram positionerna.

Den didaktiska forskningen har på allvar etablerats och visar stark tillväxt. Ett antal professurer med sådan inriktning har inrättats, flera nationella forskarskolor och -nätverk har tagit form och det internationella forskarsamarbetet

har fördjupats. Här innefattas forskning om förskolans och skolans innehåll, om olika skolämnen, om skolan som institution, om pedagogiskt arbete och om kommunikation och socialt samspel i olika lärandemiljöer. Denna forskning är inte sällan flervetenskaplig – något som är fallet beträffande t ex naturvetenskapernas didaktik, svenskämnets didaktik och pedagogiskt arbete. När det gäller forskningen om utbildningens innehåll är det framförallt frågor om demokrati, värdegrund och kön som uppmärksammas.

Den mångfasetterade utvecklingen speglas i att didaktik, specialpedagogik och pedagogiskt arbete inrättats som självständiga forskarutbildningsämnen vid vissa lärosäten.

Denna mer mångdisciplinära utveckling inom utbildningsområdet har inom Vetenskapsrådet huvudsakligen orienterat sig mot den Utbildningsvetenskapliga kommittén. I beskrivningen av särskilt starka miljöer nedan har inte dessa nya, flervetenskapliga miljöer inkluderats.

Starka forskningsområden/miljöer

Ett par områden kan betecknas som särskilt starka, med den innebörden att de kännetecknas av såväl kontinuitet som förnyelse. Det är områden där många avhandlingar produceras och många seniora forskare är verksamma och aktiva på internationella arenor.

Forskning om lärande

Här är framförallt Göteborg dominerande, men vid såväl Pedagogiska institutionen som vid Lärarhögskolan finns flera aktiva forskningsgrupper. I detta sammanhang kan också de pedagogiska institutionerna i Lund och Linköping nämnas (och då särskilt inriktningen mot vuxnas lärande).

Forskning om utbildningssystem/utbildningspolitik

Här går det inte att peka ut en dominerande forskningsmiljö. Forskningsgrupper finns i Uppsala, Örebro och Stockholm (Institutionen för internationell pedagogik). En tidigare stark tradition i Sverige inom detta område, nämligen longitudinella studier och studier av rekrytering till utbildning, är visserligen fortfarande stark, men man måste sätta ett frågetecken när det gäller återväxten.

Pedagogisk historia/utbildningshistoria

Dessa miljöer finns huvudsakligen koncentrerade i Uppsala och Stockholm.

Framåtblick

Det finns flera samhällseliga frågor och områden inom vilka pedagogisk forskning särskilt kan bidra:

För det första i termer av globalisering eller internationalisering: De nationella utbildningssystemen visar på två olika tendenser. Den ena rör nationell eller regional utbildningspolitik som kan ändras mer eller mindre ofrivilligt genom internationella strömningars genomslagskraft. Den andra tendensen rör frågor om mobilitet och krav på harmonisering av utbildningsnivåer och kompetenser, till exempel inom Europa. Pedagogisk forskning kan belysa implikationer av sådana tendenser för svenskt vidkommande och kan också beskriva och analysera olika internationella tendenser och strömningar. Under senare år har det inom pedagogiken, då med viktigt stöd från dåvarande HSNR och nuvarande Vetenskapsrådet, byggts upp ett kunnande inom detta område.

För det andra i termer av utbildningsväsendets expansion och framtida utmaningar: Det svenska utbildningssamhället har expanderat kraftigt med målsättning att hälften av en årskull skall studera vid högskolan. Denna utveckling behöver följas noga – vad gäller exempelvis social bakgrund, kön och etnisk tillhörighet – liksom olika implikationer för exempelvis högskolepedagogiken. Av särskilt intresse är här forskarutbildningarna som utbildningssystem där frågor om rekrytering, handledning och forskningens kvalitet är av central betydelse. Knutet till detta finner vi utbildningen och återbesättningen av lärare inom universitet och högskolor. Pedagogisk forskning kan här bidra med sitt kunnande beträffande analyser av pedagogiska system och pedagogiska processer.

För det tredje i frågor som har med kvalitetsarbete och utvärderingar att göra.

För det fjärde i frågor om lärande och kunskapsbildning. Inte minst finns det ett påfallande behov av forskning om vuxnas kunskapsbildning och villkoren för vuxnas lärande. Under senaste decennium har ”kunskap” blivit ett begrepp, som ges en central betydelse i allt fler sektorer i samhället. Vuxnas kunskaper ges en vikt som inte tidigare varit fallet. Man kan tala om ett slags ”begreppslig expansion”, där begreppen kunskap och lärande överskridit sina klassiska inskränkningar till skolsammanhangen. En annan gräns som överskridits är lärandets koppling till barn och ungdomsåren. Satsningar fokuserade på barns och ungdomars lärande anses inte längre tillräckliga, utan lärande i vuxen ålder betraktas som avgörande. Inte minst görs detta tydligt genom begreppet ”livslångt lärande”, ett nyckelbegrepp i snart sagt alla policytexter.

Samhällsnyttan av en djupare kunskap om vuxnas lärande, kunskap, bildning och kompetens tar sig tydligt uttryck i att man i allt fler sammanhang ställer sig frågor som ytterst vilar på kunskap om dessa förhållanden. Det är påfallande att den offentliga debatten i allt högre grad diskuterar dessa frågor utan utgångspunkt i klara begrepp eller empiriskt grundad kunskap. Samma behov av välgrundad vetenskaplig kunskap finns när det gäller utformningen av vuxnas lärande i den vardagliga praktiken, vare sig den handlar om klassrum eller en lärande organisation.

Historiska vetenskaper och arkeologi

Aktuell forskning inom historia

De senaste fem årens svenska historieforskning kännetecknas av tematisk bredd (eller om man så vill: ämnesmässig splittring), tyngdpunkt på de två senaste århundradena, samt inriktning mot Sverige (och Norden) och svenska som forsknings- och presentationsspråk. Denna karakteristik är i stort sett representativ för svensk historieforskning som helhet. Det hindrar inte att man, enligt följande, ändå kan urskilja en del tyngdpunktsförskjutningar inom ramen för stor kontinuitet:

- Förskjutning från socialhistoria mot begreppshistoria och kulturhistoria och i motsvarande grad från materialistiskt inspirerad teoribildning till kulturteoretisk teoribildning.
- Teoretiskt stark representation för genusteori, som dock i faktisk forskning inte motsvaras av ett lika starkt genomslag.
- Inom historieämnet minskad närvaro av samhällsvetenskapliga perspektiv, inkluderande samhällsvetenskaplig metod (gäller inte ekonomisk historia), och en allmänt svag metodutveckling. Till exempel tillämpas källkritik numera mera sällan och mera begränsat än tidigare.
- Viss återgång till politisk historia, men då ofta infattad i en kulturavhängig ram, till exempel som studiet av politisk kultur.
- Ökad benägenhet att syssla med metahistoriska frågor, såsom historiografi och historiebruk, där det nu sker en övergång från det förra till det senare.
- Då det gäller tidigmodern historia, möjligen en viss kantring mot 1600-talet och statsbyggande och en rörelse bort från den under senare år intensivt beforskade socialhistoriska kriminologin.
- En tilltagande subspecialisering av historieforskningen, både med tematiska institutioner och med specialprofessurer. Den utvecklingen måste brytas, och man kan se tendenser i den riktningen, till exempel i form av senaste numret av *Historisk tidskrift* med ”Synteser” som tema, en världshistorisk konferens i Lund m m.

- Historikerna har responderat på statsmakternas propåer om forskning om kommunistiska regimer och om nazism. Det vill säga: historia har blivit ett politiskt mer intressant forskningsområde än det har varit tidigare.

Starka områden och miljöer inom historia

Följande kan urskiljas, från norr till söder:

- *Umeå*: Tidigare stod socialhistorisk kriminologi stark. Numera måste man framhålla den historiska demografin som särdeles stark och särdeles internationaliserad.
- *Uppsala*: Här var tidigare 1600-talets maktstat mycket beforskad. Sådant finns fortfarande, tillsammans med nya områden, såsom sociala läkningsprocesser, byråkratiforskning samt numera särskilt historiografi. Till de uppräknade områdena bör dock läggas det lärosätes- och ämnesövergripande projektet att åstadkomma en svensk agrarhistoria. Det har nu avslutats.
- *Stockholm*: Här finns fyra starka områden: genusforskning; välfärds- och välfärdsstatsforskning, i samarbete med sociologer; forskning om kulturell evolution, i samarbete med biologer; den tidigmoderna staten. Vidare finns en väl etablerad miljö för idrottshistorisk forskning och en starkt internationaliserad stadshistorisk forskning. Framhållas bör också den konsumtionshistoriska forskningen inom ekonomisk historia, i samarbete med ekonomihistoriker från Uppsala.
- *Södertörn*: Här måste särskilt framhållas det energiska arbetet med att bygga upp ett samtidshistoriskt institut.
- *Örebro*: Här kan nämnas den demokratiforskning som nu har fått en professur, samt den kultursociala forskning som bedrivits.
- *Linköping*: Kanske bör särskilt framhållas den hälsohistoriska forskningen, som har internationella länknings och som i vissa delar har hållit sig väl framme. Nämnas bör också den historiebruksforskning som nu byggs upp under ledning av en professor.
- *Göteborg*: Regionalhistorisk forskning har varit ett profilmråde.
- *Lund. På senare år*: internationell historia, historiedidaktik, tidigmodern kvinnohistoria, ”öststatshistoria”. I ekonomisk historia bör framhållas svensk makroekonomisk historia och humankapitalhistoria samt det mångåriga arbetet med historiska nationalräkenskaper, som numera också görs i Umeå.

Framåtblick

Historieforskningen kan tjänstgöra som korrektiv till slentrianmässiga föreställningar både om att det alltid har varit på ett visst sätt och om att allt är nytt på ett visst område. I bästa fall kan historieforskningen också tjänstgöra som ett slags laboratorium för att utprova konsekvenser av vissa handlingsätt och beslut. Till exempel bör krigshistorien ha lärt oss läxan att man aldrig ska förnedra en förlorare.

Aktuell forskning inom arkeologi och kulturlandskapsforskning

Svensk arkeologi har gott internationellt anseende, i synnerhet håller den undersökande arkeologin en erkänt hög standard. Som så många andra ämnen inom humaniora har arkeologin under de senaste decennierna genomgått en kritisk revision i postprocessuell och postmodern riktning. Det inledningsvis tydligt dekonstruerande inslaget har under senare år börjat klinga av. Man kan förmodligen se det som både en influens från samtiden och ett led i ämnets egen utveckling. Från en tid strax efter förra sekelskiftet prioriterade arkeologin länge sin formlära i en strävan att höja den empiriska kunskapsnivån. Reaktionen mot detta har blivit en alltmer kraftfull inriktning på ett syntaktiskt förhållningssätt, grundat på den nya insikten att det är fåfångt att vänta på en komplettering av källmaterial eftersom arkeologin ändå sällan kan få tillgång till annat än mer eller mindre slumpmässiga urval. Förändringsprocessen har generellt ökat forskarnas reflexivitet men också skapat en klyfta mellan traditionalister och modernister. Man kan nu förvänta att arkeologisk forskning, oavsett källmaterial, kommer att vara mindre ”antikvarisk”, på samma gång mer källkritisk som mer kreativ och inriktad på individuella uttryck, skilda innebörder och kontextuell mening. Projektet *Vägar till Midgård – Nordisk bedendom i långtidsperspektiv*, som bl a även stöts av Vetenskapsrådet, ger ett gott exempel på detta.

Tiden karakteriseras av pluralism, förmodligen som uttryck för att man söker applikationer för nya tankegångar och infallsvinklar. Arkeologer återgår nu till kända källor med nya idéer och teorier.

Starka forskningsområden inom arkeologi och kulturlandskapsforskning

Den arkeologiska forskarvärlden är uppdelad och delvis splittrad i två. Å ena sidan en grundforskning vars finansiering är beroende av olika fondmedel.

Å andra sidan en uppdragsfinansierad sektorsverksamhet inom kulturmiljövården som för vissa år har haft en omslutning på uppemot ett par hundra miljoner kronor, dock med försvinnande små resurser för grundforskning. De uppdragsarkeologiska verksamheterna, som till viss del har personalunion med högskolan, har under åren givit många och betydelsefulla incitament till grundforskning. Det framgår av den skriftliga produktionen från Riksantikvarieämbetets Avdelning för arkeologiska undersökningar.

Den svenska arkeologins och historiska kulturgeografins starkaste området är forskningen om arkeologins vetenskapsteori, arbetssätt och samhällsrelevans, om människan som biologisk och social varelse, om kulturlandskaps- och bebyggelseutveckling, om de mesolitiska jägarsamhällena, om mellaneneolitikums gravar som sociala fenomen, om de neolitiska samhällenas ekonomisystem, om bronsålderns ”arkeologiska kultur”, om yngre järnålderns förstatliga samhälle, om de tidiga skriftliga källorna, om protoindustri/skogen och järnet och om stadsväsendet med början i Birka och Sigtuna.

Starka forskningsmiljöer inom arkeologi och kulturlandskapsforskning

Arkeologisk forskning bedrivs vid universiteten i Uppsala, Lund, Stockholm, Göteborg och Umeå. Arkeologiska forskare arbetar vid högskolorna på Gotland, i Kalmar, vid Mitthögskolan och vid Södertörns högskola, ingendera högskolan dock med egen forskarutbildning. Högskoleverket har under år 2002 genomfört en utvärdering av grund- och forskarutbildningen i arkeologi vid svenska universitet och högskolor (Högskoleverkets rapportserie 2003:2 R). Den följande beskrivningen bygger delvis på denna.

I Uppsala har man en stark position med goda resurser och en omfattande forskning samt breda internationella kontakter. Man har satsat på utomeuropeisk arkeologi med egen lärostolsprofessur, delvis uppbyggd med stöd av Sarec/SIDA. Från Lund, som har en mycket bred verksamhet med mycket god extern finansiering, deltar forskare i internationella arkeologiska undersökningar. Avdelningen för laborativ arkeologi i Stockholm är, inte minst tack vare stödet från VR och KVA, en stark forskningsmiljö. Göteborgs arkeologiska institution är en i flera avseenden stark institution med hög ambitionsnivå och ett omfattande internationellt nätverk. Man har satsat på europeiskt forskningssamarbete och på Sydamerika. I Umeå satsar man på cirkumpolär arkeologi samt på tvärvetenskaplighet, inte minst grundad på verksamheten vid det miljöarkeologiska laboratoriet.

Den laborativa arkeologin bör få ett särskilt omnämnande. Den bedrivs

vid Miljöarkeologiska laboratoriet vid Umeå universitet, vid Keramiska forskningslaboratoriet och Laboratoriet för vedanatomi och dendrokronologi vid Lunds universitet, vid det Arkeologisk-naturvetenskapliga laboratoriet vid Göteborgs universitet samt vid Avdelningen för laborativ arkeologi och Osteologiska Forskningslaboratoriet vid Stockholms universitet.

En landstingsfinansierad, tidsbegränsad professur helt ägnad forskning finns vid Mitthögskolan i Härnösand. Starka forskningsmiljöer har också bildats ad hoc genom enskilda projekt, exempelvis vid Stockholms universitet rörande Birka, vid Uppsala universitet rörande Gamla Uppsala och Valsgärde, vid Sigtuna museum rörande Sigtuna, vid Lunds universitet rörande Slöinge, Uppåkra och Vågar till Midgård, i Göteborg och Uppsala rörande Kust till kust, i Umeå rörande Möten i norr, m fl eller genom att viktiga ”upptäckter” lett till särskilda satsningar, som exempelvis kring den senpaleolitiska fyndplatsen vid Tägerup, kring den mesolitiska boplatsen vid Motala, kring offerplatsen från folkvandringstid i Finnestorp, kring 1100-talsrundkyrkan i Klosta, et c.

Framåtblick

Arkeologins och den historiska kulturgeografins forskningsfält innefattar människans, bebyggelsens, samhällenas och landskapens *hela* historia och utveckling från en tid gott och väl före homo sapiens fram till det postindustriella samhället (Jfr HR:21 f).

Arkeologins mål är genuint humanistiskt men metodologiskt beroende av flera naturvetenskapliga ämnen. Arkeologin har i och med detta en särskild roll som ”mångvetenskaplig nod” mellan humaniora och naturvetenskap. Den historiska kulturgeografen arbetar med kameralt material och lantmäteriakter, m m för att som enda ämne belysa kulturlandskaps-, bebyggelse- och samhällsutveckling på skilda nivåer.

Språkvetenskap

Starka forskningsområden och -miljöer

Det språkvetenskapliga fältet är mycket differentierat och man arbetar på ett stort antal olika områden. Liksom fallet torde vara med de flesta andra humanistiska och samhällsvetenskapliga områden, är det svårt att peka ut några få riktigt starka områden och/eller miljöer i Sverige som ligger i absolut internationell toppklass. Däremot finns det många områden och miljöer som är starka eller relativt starka, åtminstone i ett nationellt eller regionalt perspektiv, och listan nedan måste därför göras relativt lång.

Det språkvetenskapliga ansökningspanoramats, som det ter sig ur ämnesrådets synvinkel, domineras av ansökningar från lingvistik (inkl. datorlingvistik, tvåspråkighetsforskning), svenska (ej nordiska språk) och fonetik. Bland sarspråken har franska och finska stått rätt starka de senaste åren, i viss mån engelska (dock mindre än väntat med tanke på ämnets storlek) och spanska. Mer forskning börjar också komma inom samiska och baltiska språk. Bland de forskningsmässigt ganska svaga språken märks tyska (viss förstärkning dock 2003) och slaviska språk. (Klassiska och utomeuropeiska språk faller utanför beredningsgruppens ansvar.)

Fonetiken har länge varit ett starkt område inom den svenska språkforskningen. Den står fortfarande stark, särskilt i Stockholm (КТН, SU) och Lund, men har kanske förlorat lite i position i och med att konkurrensen från andra områden ökar. Detsamma gäller möjligen datorlingvistiken, även om antalet ansökningar här är stort och en del av dem är av god kvalitet. Starkast står nog Göteborg och Linköping här. Samtidigt kan man iakttä en intressant utveckling mot en viss integrering av fonetik och talteknologi med annan datorlingvistik, något som manifesterats i bl a den nationella forskarskolan i språkteknologi.

Teoretisk lingvistik, särskilt grammatik, har varit ett livaktigt område i Sverige alltsedan den moderna lingvistiken etablerades. Den dominans för generativ grammatik som funnits och finns i många länder har inte varit så påtaglig i Sverige. Dock har Lund, särskilt gruppen i nordiska språk med förgreningar ut i sarspråken, en stark internationell position. En ganska stark position har språktypologisk forskning, i fonologi, grammatik och lexikologi. Här bör särskilt lingvistiken i Lund och Stockholm nämnas. Den kognitiva

lingvistiken, med ambitioner att förklara språkliga strukturer och processer i mer grundläggande kognitiva sådana, har utvecklats kraftigt internationellt och även fått nedslag i Sverige. Ett tvärvetenskapligt område som involverar språk, kognition och teknologi är kognitionsforskningen, framförallt i Lund och Stockholm.

Språkbruksforskningen har utvecklats kraftigt i Sverige. Den omfattar bl a diskurslingvistik, sociolingvistik, textlingvistik, samtalsforskning och forskning kring språket i nya (datorburna) medier och genrer. Språkets användning i olika textgenrer, ofta betraktade i relation till användare och miljöer, studeras av många, särskilt inom ämnet svenska. Forskning om talspråk och samtal har etablerats som ett starkt, delvis tvärvetenskapligt (mot kommunikationsvetenskap, sociologi, psykologi) område i Sverige, särskilt i Göteborg, Linköping och Uppsala. Ny teknologi och nya teorier (framförallt sådana som utgår från samtalet som samhandling mellan människor) har här lett till omfattande och framgångsrik forskning. Man kan se en utveckling mot interaktionell lingvistik, som förenar grammatisk teori (särskilt sk konstruktionsgrammatik) med samtalsanalys. Möjligen kan man här också skönja en utveckling som närmar sig den kognitiva lingvistiken.

En livlig forskning bedrivs inom området språkinläring (första- och andraspråksinläring), framförallt i Lund och Stockholm (där det ingår i en framgångsrik institution för tvåspråkighetsforskning). Språkinläring är också ett centralt och starkt område inom några av särspråken, särskilt franskan (Stockholm, Lund). Forskning om språkkontakt är också relativt stark. Tillämpningar av bl a tvåspråkighetsforskningen har lett till utökad forskning inom området språkdidaktik. Om detta ses som ett utbildningsvetenskapligt område är det viktigt att betona att det kräver hög språkvetenskaplig kompetens.

Forskning om språkliga funktionsnedsättningar och handikapp bedrivs inom logopedi, fonetik och lingvistik, framförallt i Lund och Göteborg. Dövspråksforskningen i Stockholm är sedan länge etablerad men har syns ganska lite i senare års ansökningar.

Inom särspråken bedrivs naturligtvis viktig forskning (vilka de livaktigaste ämnena är nämnda ovan), bl a på områdena deskriptiv grammatik, namnforskning och dialektologi (inom svenska/nordiska språk), och historisk lingvistik. En viss tendens till ökad forskning om språk och kulturer, bl a inom sk områdesstudier, kan kanske urskiljas.

Om man frågar sig vilka nya områden som i Sverige expanderat mest under de senaste fem åren skulle kan nog nämna språktypologi, språkinläring, språket i nya medier, samt samtalsforskning.

Framåtblick

Varför är språkforskningen viktig för framtiden? Ja, först och främst förblir frågor om språkets och språkens betydelse för individer, kulturer och samhällen självklart centrala inom all humaniora och samhällsvetenskap. Några av den formella lingvistikens viktigaste tillämpningar (som således samtidigt reser de grundläggande teoretiska frågorna) finns naturligtvis inom datorvetenskaperna. Nya medier och nya teknologier (datorer, internet et c) belyser gamla frågor på nya sätt, t ex frågor om språk och tänkande, människa och maskin, handlande och ansvar, tal och skrift. Samtidigt har ökade insikter om språkets konstitutiva roll i tänkande och kommunikation stor relevans för forskning långt utanför den traditionella språkvetenskapen. Det finns därför en internationell tendens att integrera lingvistik ("linguistics") inom mer omfattande och ämnesöverskridande "language studies" som söker svar på fundamentala frågor om tänkande, kommunikation och mänsklig samvaro.

Språkvetenskapens betydelse ökar också i och med den europeiska integrationen, som ökar behoven av forskning om flerspråkighet, översättning, minoritetsspråk och svenskan i ett EU-perspektiv.

Religionsvetenskap, utomeuropeiska språk och kulturer, antikforskning

Aktuell forskning inom antikens kultur och samhällsliv

Efter att under lång tid ha dominerats av arkeologisk forskning har ämnet antikens kultur och samhällsliv sedan 1970-talet i sin praxis blivit mer diversifierat. Utvecklingen inom den senaste femårsperioden kan karakteriseras på följande sätt: Den arkeologiskt inriktade forskningen, delvis med infrastrukturellt stöd från de svenska forskningsinstituten i Rom, Athen och Istanbul, har behållit en stark ställning inom det samlade forskningsfältet. Det gäller särskilt de sedan tidigare uppodlade områdena, t ex egeisk pre- och protohistoria och etruskologi, men nya områden har också tillkommit, t ex romersk kejsartida stadskultur (fältarkeologiskt projekt i Pompeji). Forskningen i stort har, som tidigare, en empirisk tyngdpunkt. Nya empiriska marker har på allra sista tid öppnats genom materialanalytiska (romersk vägghputs) och historisk-osteologiska studier. Samtidigt är en större teoretisk öppenhet tydligt skönjbar, inspirerad både av arkeologiämnet (Arkeologi, tidigare nordisk och jämförande fornknuskap) och av humanioradisciplinernas ämnesöverskridande, moderna teoribildning. Denna såväl empiriska som teoretiska utveckling bidrar till antikforskningens diversifiering. Den exklusivt textbaserade forskningen har, som tidigare, en svagare bas genom de klassiska språkens gradvisa marginalisering. Forskning med en blandat arkeologisk-historisk ansats är sedan 1990-talet i fortsatt växt.

Starka områden och miljöer

Om egeisk förhistoria och etruskologi fortsätter att vara styrkeområden genom att locka till sig ny, stark forskning, måste den nyssnämnda forskningen med blandat arkeologisk-historisk ansats betecknas som en styrkepotential, inte minst ur internationellt perspektiv. I utlandet bedrivs vanligen studier baserade på materiella lämningar separat från studier baserade på traderad text av antika författare, medan det svenska universitetsämnet Antikens kultur och samhällsliv av tradition kombinerar dem inom en och samma disciplin. Forskning på

denna bas är viktig att stödja. Den motverkar ämnets fragmentarisering. För detta breda ämne vore fragmentarisering ett hot mot existensen.

Aktuell forskning inom klassiska språk

Svensk forskning inom klassisk filologi – latin och grekiska – är relativt oansenlig, både kvantitets- och kvalitetsmässigt, inom ämnens traditionella kärnområden, de ”klassiska” periodernas språk och litteratur. Undantag finns vad gäller både doktorsavhandlingar och seniorforskning, men det som gjort svensk klassisk filologisk forskning känd och respekterad i internationella sammanhang de senaste decennierna är den målmedvetna inriktningen på språkens senare perioder: medeltidslatin, nylatin och bysantinsk grekiska. Framför allt gäller det textkritiska utgåvor (editionsfilologi, textkritik), i vissa fall också språkvetenskapliga och idéhistoriska studier.

Starka områden och miljöer

De mest koncentrerade insatserna har gjorts på svenskt medeltidslatin (Den heliga Birgitta m fl) och på svenskt nylatin (framförallt 1600- och 1700-talens vetenskap och diktning), inom grekiskan på bysantinsk hagiografi (helgonlitteratur). När det gäller editionsfilologi med huvudvikt på medeltidslatin, är Uppsala och Stockholms universitet ledande. Också inom nylatinet har en stark forskningsmiljö vuxit fram i Uppsala. Medeltidens idéhistoria har odlats i Lund, romersk kulturhistoria i Göteborg. Studiet av bysantinsk hagiografi är centrerat till Uppsala, men också Göteborgs universitet har en livaktig bysantinsk forskningsmiljö. Lund har varit speciellt aktivt i utforskningen av det efterklassiska grekiska språket och litteraturen.

De delar av editionsverksamheten som gäller svenska texter på latin från medeltiden och de första århundradena av nya tiden, kan ses som nationella åtaganden. Texterna görs tillgängliga i pålitliga utgåvor för vidare forskning i svensk kyrkohistoria, idéhistoria, vetenskapshistoria et c. Särskilt inom nylatinet finns stora ännu utforskade områden: tidens kultur, både den vittra och den vetenskapliga, var länge en latinkultur – och en sameuropeisk kultur. I europeiskt perspektiv är utforskningen av Europas formativa perioder – i centrum såväl som i periferin – givetvis särdeles aktuella teman. När det gäller senantiken (övergångstiden mellan antiken och den kristna medeltiden) i öst och väst och det bysantinska tusenårsriket, är det forskningsområden som också internationellt har växt sig starkare de senaste decennierna efter att länge ha varit försummade. Sverige har här en ovanligt lång tradition och välskolade forskare som kan göra sig väl gällande internationellt.

Dessutom: med minskande kunskaper i klassiska språk bland humanister i allmänhet blir specialisternas insats som förmedlare – bland allmänheten men också inom den akademiska miljön – allt mer betydelsefull. Det är alltså viktigt att hålla dessa kärnmiljöer vid liv. Deras produktivitet är också i de flesta fallen efter omständigheterna hög.

Aktuell forskning inom utomeuropeiska språk

Utomeuropeiska språk och kulturer utgör ämnesmässigt ett väldigt område, som till stor del saknar en intellektuell organisk gemenskap. Forskningsmiljöerna på detta område är mestadels små och brottas med svårigheten att uppnå den kritiska massa som vital och nyskapande forskning i allmänhet förutsätter.

Traditionellt har filologisk forskning inom exempelvis semitiska språk och sinologi hållit högsta internationella klass. Under senare år har tendensen varit att i allt högre grad orientera sig mot frågeställningar rörande de utomeuropeiska kulturerna i modern tid. Således kan man notera ett uppsving för forskning om modern litteratur, historia, idéhistoria och politik. Tydlig är också tendensen att söka disciplinöverskridande angreppssätt. Många yngre forskare söker i sitt arbete att kombinera humanistiska och samhällsvetenskapliga perspektiv och metoder.

Starka områden och miljöer

Institutioner och centra för studier av utomeuropeiska språk och kulturer finns numera vid en rad lärosäten, exempelvis i Göteborg, Lund, Stockholm, Västerås-Linköping. Omfattande internationellt samarbete torde vara karakteristiskt för en stor del av området utomeuropeiska språk och kulturer. NIAS (Nordic Institute of Asian Studies) i Köpenhamn och Nordiska Afrikainstitutet i Uppsala utgör också resurser för svensk forskning. För närvarande synes samarbetet med forskare i Asien att öka och fördjupas, vilket måste betraktas som mycket positivt. I detta sammanhang spelar STINT en särskilt positiv roll. Det förefaller som särskilt väsentligt att slå vakt om och förstärka undervisningen i utomeuropeiska språk, eftersom språkkunskaper i allmänhet torde vara en nödvändig om också alls inte tillräcklig förutsättning för högkvalitativ forskning. Vad gäller forskningen specifikt vore det önskvärt att åstadkomma en högre grad av koncentration och arbetsfördelning. Många forskare skulle välkomna mera kraftfulla initiativ än hittills i den riktningen. Både inom- och utomvetenskapliga skäl talar för ökade satsningar på forskning rörande utomeuropeiska språk och kulturer. Inom en rad områden som arabistik, indologi, japanologi och

sinologi bedrivs redan forskning som antingen redan håller internationellt hög kvalitet eller som framstår som löftesrik inför framtiden. I vår tid då globaliseringen accelererar med förbluffande hastighet blir kunskap om världen utanför den europeiska kultursfären allt viktigare. Detta kan låta som en klyscha eftersom det sägs så ofta, men det är en mycket viktig sanning. Statsmakterna kan spela en viktig roll för en positiv utveckling genom att förstärka forskningen inom vissa kärnområden, som exempelvis arabistik, indologi (och inom detta område särskilt söka främja en orientering mot ämnen rörande nutida indisk kultur) och sinologi och samtidigt verka för en kraftsamling. Vetenskapsrådets satsning på ett projekt för studier av världslitteratur är ett exempel på ett lovvärt initiativ som redan tagits. För några år sedan planerade dåvarande HSFR ett större projekt rörande kulturmöten och kulturkrockar som idag ter sig än mer angeläget att förverkliga.

Aktuell forskning inom religionsvetenskap

Teologin har en lång tradition i Sverige. Sedan mitten av 1970-talet har emellertid religionsvetenskap kompletterat den klassiska teologin vid landets teologiska institutioner i Lund och Uppsala. Numera har religionsvetenskaplig och teologisk forskning spridits till 17 universitet och högskolor i Sverige. Medan både teologisk och religionsvetenskaplig forskning bedrivs främst vid universitetet i Lund, Uppsala, Linköping, Göteborg, Umeå och Karlstad har de flesta nya högskolor satsat mer på religionsvetenskaplig forskning. Den institutionella integrationen av religionsvetenskaplig och teologisk forskning i Sverige uppmärksammas internationellt som en konstruktiv och fruktbar satsning.

De nutida utmaningarna till religion, religiös auktoritet och religiös institution, d v s religionsmötet, nya religiösa rörelser och uttrycksformer, genusfrågor och den postmoderna kulturerfarenheten, utmanar såväl teologisk som religionsvetenskaplig forskning. Religionshistorien omfattar alla tider och alla rum och det gör att ämnet har en disparat karaktär. En dominerar världsreligionerna (särskilt islam) och fornskandinavisk religion, men även nya religiösa rörelser och en rad regionala religiösa utvecklingar bearbetas. Förändringarna i religiöst beteende samt demoskopiska utvecklingar och migrationsprocesser analyseras inom religionssociologi och religionspsykologi. Bibelvetenskaplig forskning fokuserar såväl på traditionella problem och frågeställningar, som på öppenhet för att vidga disciplingränserna och inkludera mångvetenskapliga perspektiv. Forskning inom historisk teologi, missionsvetenskap, religionspedagogik och kyrkovetenskap kretsar mest kring den kristna trons intellektuella och institutionella utveckling och gestaltningkrafter. Systematisk teologi,

tros- och livsåskådningsvetenskap och religionsfilosofi forskar om den kristna trons egenart, symboliska uttrycksformer och contextualiseringar. Etikforskning syftar antingen till religiös präglad etik eller till allmän etik. Övergripande frågeställningar i religionsvetenskaplig och teologisk forskning berör Gudsfrågan, förhållandet mellan religion och litteratur, mellan teologi och filosofi, religionsvetenskap/teologi och naturvetenskap samt ritualforskning. De religionsvetenskapliga och teologiska disciplinernas breda kontaktytor med andra humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningsämnen har markerats på ett fruktbart sätt under senare år. Den senmoderna konflikten mellan religionsvetenskap och teologi verkar mer och mera överspelad idag till förmån av insikten att bägge sätt att tolka religiösa fenomen kan befrukta varandra innehållsligt och metodologiskt. Religionsvetenskaplig och teologiska metodfrågor diskuteras numera självklart i samarbete med andra vetenskapsinriktningar.

Starka områden och miljöer

Lund och Uppsala bjuder på de största miljöer för religionsvetenskaplig och teologisk forskning. Samtidigt har inrättandet av nya, ofta mång- eller tvärvetenskapliga forskningsmiljöer vid yngre eller nyligen upprättade universitet och högskolor, där de religionsvetenskapliga och teologiska ämnena redan från början måste vara inriktade på samverkan med andra discipliner, förmedlat kreativa impulser för utvecklandet av ny forskning.

Dessutom finns ett fungerande nationellt och internationellt samarbete mellan forskare och forskningsmiljöer. Forskare och forskarstuderande från olika institutioner inom samma disciplin träffas regelbundet. Konferenser och besök av utländska forskare organiseras ofta gemensamt av olika forskningsmiljöer. Forskarutbildningen har fungerat väl i de stora universitetsmiljöerna. Knappast under någon femårsperiod tidigare har det varit så många disputationer i religionsvetenskap och teologi i Sverige. Men numera tvingas de flesta forskningsseminarier experimentera med sammanslagningar på grund av de förändrade villkoren för antagning av forskarstuderande. Medan allt samarbete mellan forskare måste betraktas som positiv, leder den nya situationen till att flera forskningsämnen marginaliseras och traditionellt starka svenska forskningsmiljöer försvinner.

VETENSKAPSRÅDETS
PROPOSITIONSUNDERLAG 2005–2008

DEL II

Ämnesrådet för humaniora
och samhällsvetenskap

Forskningsstrategi för humaniora och samhällsvetenskap 2005–2008

VETENSKAPSRÅDET
THE SWEDISH RESEARCH COUNCIL

Den humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningens betydelse

Den övergripande rollen i samhället

Inom grundforskningen i humaniora och samhällsvetenskap produceras väsentliga insikter och kunskaper som inte produceras någon annanstans. Individerna och individernas interaktion med varandra utgör den gemensamma basen för området, vars vetenskapliga bidrag är av grundläggande betydelse, dels därför att de svarar mot kunskapsbehov som inte tillfredsställs inom annan forskning eller annan samhällssektor, dels därför att de härigenom ger specifika underlag till beslut som fattas på olika nivåer av samhällslivet, av såväl enskilda individer som av företag, politiska församlingar och andra organisationer.

Framför allt samhällets institutioner, men även andra former av samhällsorganisering i kulturellt, socialt, juridiskt, ekonomiskt och politiskt avseende, är av grundläggande betydelse för välbefinnande, goda mellanmänniska relationer och stabilitet. Man kan peka på betydelsen av rättvisa lagar, förtroende för myndigheter, hög utbildningsnivå och kulturell frihet som grundpelare för stabiliteten, och på regler för bank- och kreditväsen, skydd för äganderätten och tillskapandet av institutioner som aktieföretag och patent som avgörande för välbefinnandeutvecklingen.

Samhällets snabba utveckling, särskilt de senaste decennierna, har lett till att beroendet av sofistikerad storskalig ekonomisk, politisk och teknisk organisation har ökat kraftigt. Kommunikation får allt större betydelse, och industrisamhället är i snabb omvandling till ett informations- och kunskapssamhälle. För den enskilde innebär det en tilltagande komplexitet och svåröverskådligt som kan leda till en känsla av maktlöshet. Komplexitet, tilltagande internationalisering och snabb förändring gör att ren erfarenhet måste kompletteras med bred och mångfasetterad vetenskaplig förståelse. För att man ska kunna styra samhället och förstå hur människor reagerar på olika åtgärder och under olika förhållanden krävs allt djupare analyser av sociala och ekonomiska system. För forskningen innebär detta ett ökat behov av grundforskning, både för att man bättre ska förstå grundläggande samhällsmekanismer och för att man på ett mer effektivt sätt ska få ut relevant information ur det högkvalitativa datamaterial

som finns om det svenska samhället. Då kommer människan i centrum, både som subjekt – eftersom människans handlingar driver på utvecklingen – och som objekt – eftersom människans välfärd och värderingar är målet för utvecklingen. Fördjupad forskning inom humaniora och samhällsvetenskap krävs för att andra insatser ska vara meningsfulla.

Samhällets institutioner skapar den ram inom vilken naturvetenskaplig, teknisk och medicinsk forskning kan nyttiggöras. Dessa vetenskaper har förvisso lagt grunden för en utveckling, som skapat grundförutsättningar för välfärd och god hälsa för det stora flertalet medborgare. Men det är lång väg innan en vetenskaplig upptäckt får fullt genomslag på samhällets välfärd. Existerande legala, sociala och ekonomiska strukturer kan gynna, men också förhindra, spridning och utnyttjande av vetenskapliga upptäckter.

Ett slående exempel på detta förhållande är den ekonomiska utvecklingen under det senaste halvsekle (det vill säga den tid för vilken det finns jämförbara internationella data). Gruppen av rika länder har utnyttjat den tekniska utvecklingen till att höja sina inkomster och uppvisar villkorlig konvergens – inkomstskillnaderna minskar under i övrigt lika villkor. Men för gruppen av fattiga länder ser vi dels sämre genomsnittlig utveckling och i många fall stagnerande och fallande inkomster, dels ökande interna inkomstklyftor. Forskning inom ekonomi och statsvetenskap visar att dessa skillnader i betydande utsträckning kan tillskrivas skillnader i inhemska regelverk och samhällsinstitutioner. En jämförelse mellan länderna i Afrika och Sydostasien är härvid slående: grundläggande faktorer som tillgång på jordbruksland och naturresurser har varit klart mer gynnsamma i Afrika, men samhällets institutionella strukturer har varit starkare i Sydostasien.

På liknande sätt är det numera väletablerat inom miljöforskningen att man måste studera människans perceptioner, begreppsbildningar, värderingar och handlingsmönster för att förklara varför tekniska och institutionella möjligheter inte förverkligas. Att samma faktorer har betydelse för IT-branschens utveckling är uppenbart, medan man däremot ofta förbiser de humanistiska faktorernas betydelse för film- och musikbranscherna, där Sverige fått en allt större betydelse. Det finns skäl att tro att detsamma gäller för ytterligare ett antal samhällsfrågor.

Förväntningarna på humanister och samhällsvetare gäller därför inte bara förståelsen för historiska förlopp utan även att de ska skapa framåtblickande visioner, formulera alternativ, skapa beslutsunderlag och föreslå strategier för en rationell organisation av samhället för att skapa ökat välstånd, mänsklig och ekonomisk tillväxt och stabilitet.

Genom att svensk forskning håller hög standard inom en lång rad relevanta discipliner har den goda möjligheter att uppfylla dessa förväntningar, men den hindras från att fullt ut utnyttja sin kapacitet av strukturella skäl som diskuteras senare. Med tanke på frågornas enorma betydelse framstår det som ytterst angeläget att undanröja dessa hinder och förstärka forskningen om människan och samhället.

Några exempel på väsentliga problemområden

Det är inte svårt att räkna upp konkreta illustrationer till det ovanstående, både bredare och mer specifika. Följande fem teman visar på breda samhällsfenomen, som hör hemma inom flera discipliner och bäst angrips i samarbete.

Den ökande ohälsan i samhället.

Det finns inga omedelbara strikt medicinska förklaringar till denna utveckling utan orsaken måste sannolikt sökas i förändrade levnadsmönster, ändrade sociala normer eller reaktioner på förändrade samhällsvillkor. Omfattande forskning visar på svaga eller obefintliga samband mellan subjektivt upplevd hälsa och medicinsk hälsa, definierad till exempel genom diagnoser. Vidare är det subjektivt snarare än medicinsk hälsa som uppvisar starka samband med olika sociala variabler som till exempel depression och mortalitet. De stora vinsterna för folkhälsan står att finna i en bättre förståelse av de sociala uppkomstmekanismerna för vissa sjukdomar och tillstånd, till exempel diabetes och övervikt, som redan är väl beforskade rent medicinskt.

Generella principer för vad som styr mänskligt handlande.

Vissa samhällsproblem som trafikolyckor och miljöproblem påverkas i hög grad av människors beteende och livsstil. Detsamma gäller folksjukdomar som hjärt-kärlsjukdomar och demens. Vissa myndigheter i samhället har som uppgift att verka för bland annat sundare ätvanor, säkrare trafikbeteende och bättre miljöbeteende, det vill säga för handlingsmönster där de långsiktiga effekterna inte är uppenbara genom personlig erfarenhet. Sådana handlingsmönster har betydelse både för samhället och den enskildes välfärd, men försöken till offentlig påverkan har haft måttlig framgång, och allt man säkert vet är att det inte räcker med information. Spegelbilden av detta är att man också måste förstå hur ”goda” beteenden uppstår. Varför blir vissa människor och miljöer innovativa. Vad är det som styr ett beteende som leder till entreprenörskap och ekonomisk framgång. I svaren på dessa frågor ligger viktiga nycklar till

tillväxten. Av båda dessa skäl behövs mer generell grundforskning om vad som styr mänskligt handlande.

Effekterna av en alltmer medierad värld.

Vår samhälls- och världsbild bygger allt mindre på personlig erfarenhet av verkligheten och alltmer på vad som förmedlas via en lång rad olika källor med skilda karaktärer och genom olika typer av fackspråk och symbolsystem. Mångfalden bland medierna kan antingen leda till vidsyn hos den enskilde eller till att han eller hon väljer sin egen världsbild efter förutfattade meningar. Studier av till exempel språk, kognition, medier, konstnärliga uttryck och andra symbolsystem är essentiella för att förstå mekanismerna bakom och effekterna av detta.

Förändring av demokratins former och innehåll.

Det har sedan länge uppmärksammats att det folkliga stödet för demokratins formella och informella institutioner minskar – partiernas medlemsantal minskar, folkrörelserna dör ut, och så vidare. Betydligt mindre är känt om vilka former det demokratiska deltagandet tar i stället. Forskning om demokratin måste kombinera studier på mikronivån, till exempel av personliga värderingsförskjutningar och förändringar av livsstil, med studier av makrofenomen, till exempel tendenserna till upplösning av nationalstaten.

Oönskade effekter av politiska beslut.

Psykologisk, ekonomisk och statsvetenskaplig forskning om samhällets organisation har pekat på att så kallade sociala dilemman är vanliga och skapar oönskade effekter av politiska beslut. Trots att mål och medel hänger samman på ett rationellt sätt i varje enskilt fall uppstår konflikter mellan individuell och kollektiv rationalitet som leder till att de faktiska effekterna av ett beslut kan bli motsatt de avsedda. Till exempel är korrruption, skattesmitning, och bidragsberoende fenomen som kan kopplas samman med sociala dilemman. Genom att undersöka hur allmänna resurser kan vårdas och bestå har forskningen pekat på vikten av institutionell ordning, jämlikhet och kollektivt beslutade normer.

Nedan ges ytterligare några exempel:

- Ekonomisk och politisk integration i Europa och på andra ställen kräver ökad förståelse av både likheter och skillnader mellan nationella samhällsstrukturer, liksom av kopplingen mellan eliternas vision om det integrerade Europa och de föreställningar som styr attityderna i de mer djupa befolkningslagren.

- Den pågående globaliseringen, som omfattar allt fler samhälleliga processer, påverkar möjligheterna att styra fördelningen av makt och resurser i spänningsfältet mellan det lokala och det globala.
- Det faktum att närmare en femtedel av dagens befolkning antingen själva har immigrerat till Sverige eller har någon förälder som gjort det (och motsvarande förhållanden i andra länder) ändrar förutsättningarna för demokratin och medborgarskapet i samhällsorganisationen.
- Förändrade familjebildningsmönster, låga födelsetal och en åldrande befolkning har fundamental inverkan på det samhälle i vilket vi lever. Om dagens situation består kommer framför allt Europa och Japan att drabbas av en kraftig befolkningsminskning samtidigt som en allt större del av den kvarvarande befolkningen kommer att utgöras av äldre. Hur denna situation skall mötas är av avgörande betydelse för våra samhällen.
- För att olika etniska grupper, religioner och kön ska kunna leva och verka under samma villkor i samhället krävs ytterligare forskning om bakomliggande kulturella och värderingsmässiga faktorer.
- Det behövs utvecklade juridiska former för till exempel kommersialisering av kunskap, sociala förmåner som till exempel pensioner, bostäder, undanröjande av otillbörliga konkurrenshinder, och medborgerliga och mänskliga rättigheter på en konstitutionell nivå.

Inom humaniora och samhällsvetenskap finns unika kompetenser för att hantera dessa och liknande problem. Det finns historiker särskilt tränade i att med källkritisk noggrannhet urskilja sammanhang ur stora och disparata källserier, sociologer och ekonomer tränade i att tolka processer som ligger bakom numeriska data, filosofer tränade i att granska underliggande begreppssystem och därigenom underlätta nya infallsvinklar och se samband mellan olika forskningsområden, samt psykologer och forskare i estetiska ämnen som utforskar kommunikationsformer och världens upplevelsedimension, för att bara nämna några.

Det finns en betydande mängd forskning om de nämnda problemen, men också många behov att vidareutveckla den. Förutsättningarna för att bedriva allmängiltig och syntetiserande forskning har ofta varit sämre än för mer detaljinriktad och kartläggningsartad forskning. Med tanke på att problemen, trots sin mångfald, har en gemensam bas i behovet att förstå de grundläggande drivkrafterna för mänskligt handlande, finns ett klart behov att stärka forskning om övergripande och allmängiltiga samband av fundamental karaktär. I jämförelse med vår förståelse av naturens mekanismer kan förståelsen av de

individuella och sociala mekanismerna kanske framstå som mer rudimentär, säkert till stor del därför att forskningsobjekten inte är statiska och lagbundna på något mekaniskt sätt, utan anpassar sig till nya betingelser och ny kunskap, men också därför att forskningen varit alltför kortsiktigt inriktad på enskilda tillämpningar. Det ökade behovet av humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning ligger därför på *grundforskning*, det vill säga inom Vetenskapsrådets ansvarsområde.

Förutsättningar, hinder och framtidsmöjligheter

Det finns goda förutsättningar av olika slag för att bedriva högklassig forskning inom humaniora och samhällsvetenskap i Sverige. Inom detta grundforskningsområde produceras insikter och kunskaper, där individen och individernas interaktion med varandra utgör den gemensamma basen, vilket samtidigt skiljer området från andra grundforskningsområden. De vetenskapliga bidragen från humaniora och samhällsvetenskap är av grundläggande betydelse, dels genom att de svarar mot kunskapsbehov som inte tillfredsställs genom annan grundforskning, dels genom att de härigenom ger specifika underlag för de beslut som fattas på olika nivåer av samhällslivet, av såväl enskilda individer som av företag, politiska församlingar och andra organisation.

Viktigast bland de goda förutsättningarna är den höga kompetensnivån hos den svenska forskarkåren. Våra forskare är generellt starka i ett internationellt perspektiv och många av dem har internationella toppositioner. För ämnen där det är praxis att publicera sig i tidskrifter med "peer review"-system, till exempel ekonomi, psykologi, sociologi och filosofi, framgår kvaliteten genom publiceringsstatistik; för många andra ämnen pekar HSR:s disciplinutvärderingar och framgångar för svenska projekt vid internationella ansökningar i samma riktning.

För det andra har Sverige på vissa områden data av hög internationell kvalitet. Det svenska språket är historiskt väl belagt, det finns omfattande nutida språkdata-baser, de historiska arkiven är tillförlitliga och mycket systematiskt ordnade, medicinska register och särskilt cancerregistret möjliggör god epidemiologisk forskning, för Sverige unika databaser som bland annat täcker hela befolkningens inkomster, geografiska lokalisering och sjukdomsbild är till ovärderlig hjälp i sociologiska sammanhang, arbetsmarknadsdata håller hög kvalitet, de svenska valundersökningarna är tillsammans med de amerikanska världsledande både i datamängd och analytiskt djup och ger ett viktigt jämförelsematerial över tiden, och de levnadsnivåundersökningar som regelbundet

genomförts sedan sent 60-tal utgör en unik datakälla som bland mycket annat möjliggör longitudinell forskning.

Det finns emellertid strukturella hinder som gör att den höga forskningskompetensen och de goda forskningsmöjligheterna inte utnyttjas effektivt. Jämfört med andra forskningsområden är de genomsnittliga forskningsmöjligheterna för akademiska lärare inom humaniora och samhällsvetenskap betydligt sämre. Forskningen blir därför splittrad, både över tid och över personer, och därmed ineffektiv. Inte heller uppnår man de synergieffekter och den samlade kraft som mer sammanhållna forskningsinsatser skulle möjliggöra. Ämnesrådet kommer därför att ägna en stor del av det följande åt att belysa denna situation och dess konsekvenser med hjälp av ett omfattande statistiskt material.

Det mest angelägna är, enligt ämnesrådets åsikt, att undanröja de strukturella hinder som finns för sammanhängande forskningstid för de mest kvalificerade forskarna. Det innebär en höjning av effektivitet och kvalitet till låg marginalkostnad. Samtidigt bidrar det till att etablera en tydligare forskarkarriär inom området, vilket är av stor betydelse för rekryteringen. Det förutsätter dock att man inte låter det uppstå flaskhalsar på andra nivåer i karriären, till exempel forskarassistent- eller post doc-nivån.

En kraftig förstärkning av grundforskningen i denna riktning är dessutom nödvändig om Vetenskapsrådet ska kunna fullgöra sitt allmänna uppdrag att främja förnyelse och kraftsamling inom humaniora och samhällsvetenskap.

Det förslag som läggs fram i avsnitt 4 nedan ska ses som ett absolut minimum för att upprätta ett fungerande ramverk för kvalificerad grundforskning. Alla andra behov, till exempel utökningar inom de angelägna forskningsområden som nämnts, kommer därutöver.

Ämnesrådets verksamhet och utveckling

Översikt

En översikt över den ekonomiska omfattningen av ämnesrådets forskningsstöd, fördelat på olika stödformer, ges i tabell 1. Vi återkommer till den ekonomiska analysen; här används tabellen bara som en indikation på den relativa vikt som tillmäts olika stödformer.

Av tabellen framgår tydligt att ämnesrådet uppfattar det fria projektstödet som den utan jämförelse viktigast stödformen. För att förstå vilken roll detta stöd spelar för humanistisk och samhällsvetenskaplig grundforskning måste man ta hänsyn till att finansieringslandskapet helt präglas av (1) att universitetens basanslag för forskning är högradigt otillräckliga och (2) att ämnesrådet och Riksbankens Jubileumsfond i praktiken är de enda kompletterande alternativen för ämnesmässigt fritt projektstöd. Ämnesrådet ser det därför som ytterst angeläget att slå vakt om denna typ av stöd.

Påståendet om de otillräckliga basanslagen (som också gäller om de totala forskningsmedlen) motiveras närmare i avsnitt 3 nedan. Här kan det räcka att hänvisa till Högskoleverkets lärarundersökning, där professorerna bedömde

Avser år	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Allm. projektstöd	118 413	117 522	113 028	114 397	112 126	129 228	142 520
Program, uppdrag	26 070	31 242	37 795	35 671	20 370	19 705	9 105
Program, egna	20 400	25 442	21 601	16 014	16 404	6 525	5 234
Tjänster, ej rekryt.	17 962	23 976	25 462	26 043	24 900	27 241	25 755
Tjänster, rekryt.	0	0	0	0	0	3 476	6 712
Utrustning	7 052	1 505	2 188	3 503	0	3 337	2 000
Publiceringsstöd	10 006	10 539	8 629	9 357	11 900	10 462	8 200
Internationellt	21 306	21 810	26 036	27 604	12 300	13 498	17 160
Särsk. åtaganden	2 296	3 928	5 843	6 019	4 950	4 855	4 285
Övrigt	1 016	1 057	1 491	1 583	1 200	1 743	2 000
DELSUMMA	224 521	237 021	242 073	240 191	204 150	220 070	222 971
Småämnen	0	0	0	0	0	5 000	10 000
Konstnärlig FoU	0	0	0	0	5 312	10 076	19 558
SUMMA	224 521	237 021	242 073	240 191	209 462	235 146	252 529

att de under 2002 ägnade 20 procent (medianvärde) av sin tid åt egen forskning⁷. När man i samma undersökning frågade vad som utgjorde stora problem för möjligheten att bedriva forskning, så var det särklassigt vanligaste svaret ”brist på sammanhängande tid”, följt av ”tillgång till forskningsmedel” och ”administrativa uppgifter”.

Ämnesrådet ger också stöd till projekt inom särskilda program, av vilka vissa tillkommit på särskilt uppdrag från regeringen medan andra inrättades av dåvarande HSFR. Under sina sista år prioriterade HSFR av kvalitetsskäl de fria projektmedlen på bekostnad av sina program. Inga nya program startades, och de flesta har nu avslutats. Detta återspeglar inte en negativ inställning till strategisk grundforskning i allmänhet, men väl en insikt om att satsningar på sådan forskning måste utformas med ingående kunskaper om forskningsvärldens incitamentsstrukturer om de ska generera nyskapande forskning och inte bara ge en andra chans för projekt som inte lyckas i den allmänna konkurrensen.

Ämnesrådet finansierar också ett antal forskaranställningar med syfte att utveckla nya forskningsområden. Till dessa hör normalt också medel för en doktorand. Vissa forskarassistentanställningar har tillkommit av samma skäl, men de flesta har rekryteringskaraktär och inrättades för att förstärka Vetenskapsrådets allmänna satsning på rekryteringstjänster. Den allmänna satsningen (som bokförs på anslagspost 6 och därför inte finns med i tabellen) räckte till 31 anställningar, men ämnesrådet beslöt att finansiera ytterligare 11 anställningar av sina egna medel eftersom behovet var så stort och kvaliteten på ansökningarna så hög. Om satsningen skall vara långsiktigt meningsfull så måste det finnas forskningsmöjligheter efter det tjänstetiden går ut.

Publiceringsanslaget är väsentligt för området och omfattar både tidskriftsstöd och stöd till bokutgivning. Den internationella verksamheten bedrivs till största delen genom samarbete med ESF i Strasbourg och genom nordiska samarbetskommittéer. En stor del av pengarna går vidare som forskningsstöd efter bedömning av internationella experter.

Ämnesrådet har under de senaste åren fått två särskilda uppdrag att främja småämnen respektive konstnärligt forsknings- och utvecklingsarbete. Dessa har separerats i tabellen för att göra den övriga verksamheten jämförbar över längre tid.

Ekonomi – det fria projektstödet

Som nämnts betraktar ämnesrådet det fria projektstödet som den utan jämförelse viktigast stödformen för humaniora och samhällsvetenskap. Dess utveckling sedan 1997 visas i tabell 2 nedan.

Beloppen i tabell 2 avser endast de under varje år beviljade nya ansökningarna, medan tabell 1 avser hela stödet inklusive de fortsättningsanslag som beslutats tidigare år.

Tabellen visar att området hade en tydlig nedgång under de sista åren på 1990-talet men därefter sakta har börjat repa sig. Trots detta hade man även för 2003 färre ansökningar och mindre belopp att dela ut än för 1997. Nedgången i tillgängliga medel 1998–2001 ledde till en markant nedgång i beviljningskvoten, och reaktionen i forskarsamhället blev en minskning av antalet ansökningar de följande åren. Bidragens medelbelopp har dock ökat kraftigt under perioden, även om en viss del av ökningen beror på ökade omkostnadspåslag.

Det som inte syns i statistiken är att urvalet forskare som söker medel från HSFRR respektive Vetenskapsrådet successivt blivit allt mindre representativt. Å ena sidan vet vi att svensk humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning är stark i ett internationellt perspektiv, som redan nämnts. Å andra sidan rapporterar man från beredningsgrupperna att man får färre projekt som angriper grundläggande teoretiska frågor och syftar till generaliserbara resultat. Vidare har andelen professorer varit låg och har sjunkit fram till 2002 års ansökningsomgång.

Det är uppenbart att den låga beviljningskvoten gjort att många forskare avstått från att söka anslag, och att de låga beloppen gjort det mindre intressant för de mer avancerade forskarna att söka. Det redovisade ansökningstrycket avspeglar därför långt ifrån det verkliga behovet. Inte heller har ämnesrådet under sådana omständigheter kunnat verka effektivt för kraftsamling och förnyelse.

Ämnesrådet har redan vidtagit åtgärder mot detta genom att inför 2004 utlysa två nya stödformer – långsiktigt stöd till ledande forskare och särskilt stöd till koncentrerade forskningsinsatser – samtidigt som ämnesrådet uttryckligen sagt att man önskar att de bästa ska söka och att man vill ge mer substantiella bidrag. Effekten har varit att antalet ansökningar har ökat kraftigt (26 procent) och antalet sökande professorer ännu kraftigare (58 procent), vilket styrker analysen i de föregående styckena.

Tabell 2. Ansökningstryck och beviljade ansökningar³

Verksamhetsår	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Antal ansökningar	783	904	769	833	763	717	754	953
Antal beviljade ans	208	200	154	170	104	117	123	
Beviljat belopp, tkr	65 618	57 948	50 855	57 351	36 828	49 700	62 290	
Beviljningskvot	0,27	0,22	0,20	0,20	0,14	0,16	0,16	
Medelbelopp, tkr	315	290	330	337	354	425	506	

Det ökade antalet ansökningar innebär dock att beviljningskvoten kommer att minska kraftigt, ner mot 0,10–0,11 i år och ännu lägre senare, vid oförändrat utdelningsbart belopp. Detta ökar naturligtvis risken för ett bakslag följande år.

SLUTSATS 1

- ▶ Den mycket låga beviljningskvoten inger allvarliga farhågor. Den avskräcker de bästa studenterna från att satsa på en forskarkarriär i humaniora eller samhällsvetenskap, är demoraliserande för de forskare som redan finns i systemet och gör det omöjligt för ämnesrådet att vidta tillräckligt kraftfulla åtgärder för att åstadkomma förnyelse och kraftsamling.

Ekonomi – övriga typer av stöd

Att de fria projektmedlen kunnat hållas uppe de senaste åren och att beviljningskvoten hindrats från att falla ännu mer beror inte på ökade medel utan på att medel överförts från de ämnesinriktade forskningsprogrammen. Inga nya medel har på flera år kunnat utlysas eller beviljats från några av de programsatsningar som övertogs från HSFR, utan dessa har antingen upphört eller gått in i en avslutningsfas. Av tabell 1 framgår att det tillskott till det allmänna projektstödet som krävts för att hålla beviljningskvoten konstant ganska exakt motsvarar minskningen av programmedlen. Men detta är bara en uppehållande strategi; när alla program lider mot sitt slut kommer beviljningskvoten att drabbas.

Den ekonomiska utvecklingen för ämnesrådet inger därför stark oro. Det finns inte många andra poster att dra ner på. Av övriga typer av stöd är det endast tjänsterna och den internationella verksamheten som kräver mer betydande belopp, och de har stor strategisk betydelse för området.

Man noterar också i tabell 1 att det totala stödbelopp som ämnesrådet kunnat dela ut inom sina traditionella verksamheter inte har förändrats nämnvärt sedan 1997. Till detta kommer dock de särskilda uppdragen rörande småspråk och konstnärligt FOU, samt medel från anslagspost 6 för särskilda satsningar, varav den största gäller rekryteringsanställningar.

Men även om man beaktar dessa medel motsvarar tillskottet på intet sätt de stora förändringar som under tiden skett inom universitets- och högskolesektorn. Kostnadsökningar har varit större än i samhället i allmänhet,

omkostnadspåslaget har ökat och sektorn har byggts ut i betydande omfattning. Forskningsråden har därför minskat sin relativa betydelse som extern finansiering för universiteten.

Förändringarna är mycket påtagliga. Inom humaniora stod forskningsrådet för 47 procent av den externa finansieringen 1995. Den andelen har successivt sjunkit till 17 procent år 2001. För samhällsvetenskaperna har motsvarande nedgång varit från 25 till 12 procent. De typer av finansierare som ökat sin relativa andel är forskningsstiftelser och andra icke vinstdrivande stiftelser och organisationer⁴. Denna dramatiska nedgång på kort tid innebär att rådsstödet tydliga kvalitetsstyrning får allt mindre genomslag för universitetens strategiska beteende och att ämnesrådets förmåga att åstadkomma förnyelse och kraftsamling i betydande grad underminerats. För att ämnesrådet ska kunna utföra dessa av staten uttryckligen ålagda uppgifter måste nedgången hejdas och återgå minst till tidigare nivå.

SLUTSATS 2

- ▶ Beviljningskvoten har kunnat hindras från att falla ytterligare de senaste åren bara genom stora nedskärningar på andra håll. Ämnesrådets samlade forskningsstöd har kraftigt minskat i relativ betydelse och därmed ytterligare försvagat ämnesrådets förmåga att vidta åtgärder för att åstadkomma förnyelse och kraftsamling.

SLUTSATS 3

- ▶ Samtidigt har universiteten blivit alltmer beroende av extern finansiering. Rådsfinansieringens minskande relativa betydelse försämrar kvalitetsstyrningen inom universitets- och högskolesektorn då ämnesrådets stöd är den mest kvalitetsstyrda formen av extern finansiering.

Noter

- 1 Siffrorna är hämtade ur H5FR:s respektive Vetenskapsrådets årsredovisningar. De har fördelats på huvudposter på det sätt som bäst återspeglar ämnesrådets strategiska beslutsunderlag. Vissa poster för 2003 är uppskattade enligt budget. Beslut avseende anslagspost 6 på delegation av Vetenskapsrådets styrelse är ej inräknade. Beloppen inkluderar vid varje tid gällande omkostnadspåslag. Övergången från H5FR till Vetenskapsrådet skedde den 1 januari 2001.
- 2 Lärarundersökningen 2003, Höskoleverkets rapportserie 2003:13R, återgiven i Vetenskapsrådets interna rapport "Om forskarnas villkor" av Margareta Larsson, figur 3. Siffran 18 procent gäller all forskning, inklusive externt finansierad. Vi har inga uppgifter om hur mycket lägre siffran skulle ha varit om man enbart tagit med internt finansierad forskning.
- 3 Siffrorna är hämtade ur H5FR:s respektive Vetenskapsrådets årsredovisningar. De avser verksamhetsår, det vill säga beviljningsbesluten har normalt fattats på hösten året innan. Beslut avseende anslagspost 6 på delegation av Vetenskapsrådets styrelse är ej inräknade. Beloppen inkluderar vid varje tid gällande omkostnadspåslag.
- 4 Rapport 030604 från Ulf Sandström, SISTER, till ämnesrådet. Jämför även Ulf Heymans rapport "Fakulteternas utveckling under 90-talet" 030430.

Vetenskapsrådets utveckling i jämförelse med andra

Utbildning på grund- och forskarnivå

Forskning utförs i en miljö där allt fler uppgifter tävlar om utförarnas uppmärksamhet. Vid en universitetsinstitution sker grundutbildning, uppdragsutbildning, forskarutbildning, tillämpad forskning, grundforskning och samhällskontakt. Om ämnesrådet ska kunna leva upp till sina instruktioner att åstadkomma förnyelse och kraftsamling i grundforskningen måste grundforskningen kunna hävda sig gentemot dessa övriga uppgifter. De strukturella skillnaderna mellan olika vetenskapsområden är stora i detta avseende.

Området humaniora och samhällsvetenskap är i flera avseenden det största området inom universitet och högskolor men har de minsta forskningsmedlen inom Vetenskapsrådet. Ett sätt att visa detta är att klargöra storleksförhållandena på olika nivåer. I tabell 3 visas antalet studerande inom olika vetenskapsområden.

Den första kolumnen anger antalet nybörjare för senast tillgängliga år. Humaniora och samhällsvetenskap dominerar starkt med över hälften av antalet personer.

Sedan följer det totala antalet grundstuderande samma år. Proportionerna är nästan desamma som bland nybörjarna. Eftersom ett stort antal studerande läser inom mer än ett område är summan betydligt större än antalet individer i systemet.

Tabell 3. De olika vetenskapsområdenas andel av studerande på olika nivåer⁵

Område	Nybörj. andel 01/02	Stud. andel 01/02	Examina andel 01/02	Fo.stud. andel 2001	Dr.ex. andel 00/01
HS	46 470 0,52	292 400 0,52	14 740 0,34	5 337 0,29	654 0,26
M	7 980 0,09	54 900 0,10	8 740 0,20	4 669 0,25	756 0,31
NT	22 760 0,26	154 400 0,27	11 440 0,27	7 561 0,41	944 0,38
U	8 440 0,10	42 200 0,07	7 100 0,17	– –	– –
Övr	3 010 0,03	22 600 0,04	940 0,02	858 0,05	114 0,05
SUMMA	88 660 1,00	566 500 1,00	42 960 1,00	18 425 1,00	2 468 1,00

Den tredje kolumnen anger antalet grundexamina. Vid en jämförelse med ”inflödet”, det vill säga antalet nybörjare, märks en tydlig skillnad i examinationsfrekvens mellan mer och mindre bundna utbildningar. Humaniora och samhällsvetenskap tappar mark men utgör fortfarande det största området.

Kolumn fyra anger antalet forskarstuderande. Andelen grundstuderande som fortsätter till forskarutbildningen är störst inom NT och minst inom HS, och NT har tagit täten storleksmässigt.

I den sista kolumnen, slutligen, anges antalet doktorsexamina. Vid en jämförelse med föregående kolumn finner man att M utexaminerar sina forskarstuderande snabbare än HS och NT och att proportionerna mellan områdena därför förändras. Vid ingången till en forskarkarriär är HS visserligen minst, men de tre områdena är åtminstone jämförbara i storlek.

Man kan också studera relationer radvis i tabellen och finner då att grundutbildningen utgör en mycket större del av verksamheten vid institutionerna inom HS-området än inom andra områden, något som präglar arbetsvillkoren. Betydelsen av detta kommer att diskuteras vidare nedan.

SLUTSATS 4

- ▶ Forskningen inom humaniora och samhällsvetenskap måste värnas mot krav på professorers och lektorers arbetstid, framför allt från grundutbildningen, som omöjliggör samlade och fokuserade forskningsinsatser. Det innebär inte att forskning och undervisning bör skiljas åt; även för de bästa forskarna är en viss andel undervisning önskvärd.

SLUTSATS 5

- ▶ Humaniora och samhällsvetenskap är det vetenskapsområde som utbildar störst andel av nästa generation. Det ger ytterligare skäl att värna om kvaliteten i utbildningens forskningsanknytning genom att se till att det finns tillräckligt många starka aktiva forskare.

SLUTSATS 6

- ▶ Omfattningen av de olika vetenskapsområdenas forskarutbildning och doktorsexamina motiverar inga radikala skillnader i forskningsvolym. (Att den inte heller motiverar radikala skillnader i anslagen visas senare.)

Personal

Av det ovanstående framgår att de akademiska lärarnas arbetsförhållanden har stor betydelse för deras möjligheter att bedriva forskning. Det är därför av intresse att närmare studera personalsituationen och personalens forskningsmöjligheter. I tabell 4 anges antalet seniora lärartjänster (professorer + lektorer) samt forskartjänster (forskare + forskarassistenter) inom de olika områdena. Vidare sätts dessa siffror i relation till varandra och till antalet utexaminerade doktorer.

Tabellen utgår från en rapport av Ulf Heyman och gäller endast de lärosäten som hade forskarutbildning i början av 90-talet. Det är svårt att utsträcka statistiken till samtliga lärosäten eftersom SCB:s statistik oftast inte fördelar personal vid andra lärosäten på ämnesområden.

De båda första kolumnerna visar att HS-området har 30 procent av de seniora lärartjänsterna, men bara 19 procent av forskartjänsterna. Relationen mellan antalet forskartjänster och antalet seniora lärartjänster är bara 0,31 för HS medan den är 0,66 för M och 0,45 för NT. Även om man sätter antalet forskartjänster i relation till antalet doktorsexamina är HS tydligt underrepresenterat.

Generellt sett har antalet forskartjänster ökat under den period som Heymans undersökning omfattar (1994–2001), dock ej så mycket för HS (35 procent) som för M och NT (54 respektive 41 procent). M har också kraftigt expanderat antalet lärartjänster under perioden (29 procent) medan NT ökat med 10 procent och HS minskat med 3 procent.

Tabell 4. Antal lärare vid de "gamla lärosätena" av olika kategorier fördelade på vetenskapsområden⁶

Område	Professorer + lektorer	andel	Forskare + foassar	andel	Rel fo.tj. prof+lekt	Dr ex	Rel fo.tj dr.ex.
HS	1948	0,30	609	0,19	0,31	654	0,93
M	1397	0,22	917	0,29	0,66	756	1,21
NT	2562	0,40	1150	0,36	0,45	944	1,22
Övr	511	0,08	488	0,15	0,95	114	4,28
SUMMA	6418	1,00	3164	1,00	0,49	2468	1,28

SLUTSATS 7

- ▶ Humaniora och samhällsvetenskap har avsevärt lägre forskartäthet än de andra områdena, det vill säga möjligheterna till forskning för den genomsnittlige läraren är väsentligt lägre.

Ekonomiska forskningsförutsättningar

Föregående avsnitt visar att antalet forskaranställningar är proportionsvis betydligt lägre inom HS än inom de andra ämnesområdena. Det är ett mått på möjligheten till forskning för en genomsnittlig lärare. Hur stor är möjligheten till forskningsanslag för andra typer av anställningar? Ett korrekt svar skulle mäta de totala resurserna för ett område, räkna bort den del som går åt för forskaranställningarna och som doktorandmedel, och se hur mycket som i medeltal blir över för forskning inom de seniora anställningarna.

Dessa siffror har vi emellertid inte lyckats få fram. Vi ger därför i tabell 5 ett mindre instruktivt men ändå relevant mått, nämligen ekonomiska resurser per ”forskningskompetent lärare” (som har lärartjänst för vilka det krävs doktors-examen, det vill säga professor, lektor, forskare eller forskarasistent).

Tabell 5. Ekonomiska resurser per forskningskompetent lärare⁷

Område	1994	1996	1997	1999	2001
HS resurser tkr	2 669	2 567	2 825	3 215	3 507
HS antal lärare	2 462	2 520	2 468	2 489	2 557
HS tkr/lärare	1,1	1,0	1,1	1,3	1,4
M resurser tkr	4 761	4 464	4 694	4 647	4 875
M antal lärare	1 681	1 926	1 961	2 126	2 314
M tkr/lärare	2,8	2,3	2,4	2,2	2,1
NT resurser tkr	6 289	6 152	7 063	7 634	8 620
NT antal lärare	3 136	3 300	3 433	3 673	3 712
NT tkr/lärare	2,0	1,9	2,1	2,1	2,3

SLUTSATS 8

- ▶ HS-området har inte bara proportionellt färre forskaranställningar utan även betydligt mindre resurser per forskningskompetent lärare.

Ovanstående resonemang gäller universitetssektorn i sin helhet. När man diskuterar Vetenskapsrådets framtida resurser är den viktigaste frågan dock om dessa resurser är tillräckliga för att åstadkomma den styrning i riktning mot kraftsamling och förnyelse som instruktionerna kräver. Svaret hänger på hur ämnesrådets resurser förhåller sig till vetenskapsområdenas storlek. Detta förhållande kan mätas på olika sätt; en möjlighet är att se hur många projekt respektive ämnesråd kan finansiera i relation till antalet lärartjänster i landet

inom ämnesområdet. Tabell 6 visar sådana mått för två olika definitioner av begreppet lärare.

De båda sista kolumnerna anger antalet projektbidrag som kan beviljas per år ställt i relation till den anställda lärarkåren. Eftersom majoriteten av bidragen avser treårsperioder är antalet löpande projektbidrag knappt tre gånger så stort. Detta påverkar inte relationerna mellan ämnesråden. Inte heller har det någon väsentlig betydelse om man använder det ena eller andra lärarbegreppet.

Tabell 6 visar relationer mellan projekt och antal personer utan hänsyn till projektens resursbehov. Det intressanta är att den ger samma allmänna bild som tabell 5 ovan och tabell 7 nedan som mäter resurser i pengar. Skillnader mellan ämnesrådets resurser kan alltså inte försvaras med olika resursbehov för till exempel laborativa och icke-laborativa ämnen. Alla ämnesråd har i detta avseende en heterogen struktur, och till det särskilt kostnadskrävande hör även till exempel fältarbeten och datainsamlingar.

De angivna lärarantalerna är omräknade till antal heltidstjänster. Antalet fysiska personer som är verksamma som lärare i högskolan är betydligt större eftersom det finns ett stort antal deltidsanställda. För att uppskatta antalet latenta bidragmottagare och jämföra med antalet faktiska ansökningar i tabell 2 eller antalet beviljade bidrag i tabell 6, måste man ta hänsyn till deltidsanställningarna, samt till de många tänkbara sökande som inte är anställda inom högskolan, till exempel nya doktorer, stipendieförsörjda, anställda utanför högskolan och utomlands verksamma. Om antalet beviljade bidrag i stället ställs i relation till antalet tänkbara sökande blir andelen betydligt lägre än i de båda sista kolumnerna. Syftet med tabellen är att belysa ämnesrådets

Tabell 6. Ämnesrådets resurser i förhållande till vetenskapsområdets storlek, tkr⁸

	Seniora lärare	Totalt lärare	Antal bev. proj. 2003	Projekt per sen. lärare	Projekt per lärare
HS	1 948	2 557	140	0,07	0,05
M	1 397	2 314	388	0,28	0,17
NT	2 562	3 712	585	0,23	0,16

Tabell 7. Ämnesrådets resurser i förhållande till vetenskapsområdets storlek, tkr⁹

	Seniora lärare	Totalt lärare	Proj.bidrag 2003	Bidrag per sen. lärare	Bidrag per lärare
HS	1948	2 557	165313	85	65
M	1397	2 314	280569	201	121
NT	2562	3 712	661579	258	178

utdelningskapacitet i relation till verksamhetens storlek, inte i förhållande till antalet berörda personer.

Tabellen visar tydligt att Ämnesrådet för humaniora och samhällsvetenskap har mycket sämre resurser att effektivt påverka utvecklingen inom sitt område än de andra ämnesråden – i stort sett en tredjedel. Särskilt med hänsyn till det behov av fokusering på grundforskning som nämns i avsnitt 1 ovan är detta allvarligt otillfredsställande.

I tabell 6 användes antalet beviljade projekt som ett mått på ämnesrådets resurser att styra utvecklingen. Man kan fråga sig om det skulle göra någon skillnad om man räknade med projektmedlens storlek i stället. Som framgår av tabell 7 är svaret nej.

Tabellen skiljer sig från den föregående genom att den anger projektmedel i stället för antalet projekt och att den inkluderar de projektmedel från anslagspost 6 (som disponeras av styrelsen) som tillfallit de olika vetenskapsområdena.¹⁰ Den kan därför sägas avspegla inte bara ämnesrådets utan hela Vetenskapsrådets förmåga att påverka utvecklingen. Slutsatsen blir emellertid densamma: humaniora och samhällsvetenskap har sämre resurser att effektivt påverka utvecklingen inom sitt område än andra ämnesråd.

Denna situation ska ses i ljuset av den markanta nedgång i forskningsrådsmedlens andel av universitetens externa finansiering som nämndes i avsnitt 2.3 (från 25 till 12 procent för samhällsvetenskap och från 43 till 17 procent för humaniora under perioden 1995–2001), som gör det än mer angeläget att öka ämnesrådets förmåga att åstadkomma kraftsamling och förnyelse. Ämnesrådet kan nämligen bara påverka forskningen genom forskningsutförarna, det vill säga i praktiken universitetsinstitutionerna. Dessa har inte bara till uppgift att bedriva grundforskning, utan en lång rad andra verksamheter tävlar om deras uppmärksamhet. Många av dem är i ett ekonomiskt trångt läge, och om man ser situationen ur deras synvinkel, lönar det sig bättre att öka grundutbildningen eller anpassa sig till sektorsfinansieringens villkor än att satsa på kvalitet i grundforskningen. Vetenskapsrådets, och dess ämnesråds, uppgift att främja den långsiktiga grundforskningen kräver därför betydande resursförstärkningar.

SLUTSATS 9

- ▶ Humaniora och samhällsvetenskap har helt otillräckliga resurser – både absolut sett och relativt andra vetenskapsområden – för att verkligen påverka forskningen nationellt i riktning mot kraftsamling och förnyelse.

Noter

- 5 Från SCB:s nätstatistik. Avser hela högskolesektorn. "U" motsvarar "undervisningsområdet", vilket inte helt motsvarar Utbildningsvetenskap. Detta område särredovisas ibland ej och ingår då i gruppen "övriga".
- 6 Enligt Ulf Heymans rapport "Fakulteternas utveckling under 90-talet" 030430. Tabellens siffror avser 2001.
- 7 Enligt Ulf Heymans rapport "Fakulteternas utveckling under 90-talet" 030430. En viss osäkerhet vidlåder siffrorna för 2001.
- 8 Seniora lärare från tabell 4; totalantal lärare från tabell 5; antal projekt från Vetenskapsrådets årsredovisning.
- 9 Seniora lärare från tabell 4; totalantal lärare från tabell 5; projektbidrag från Vetenskapsrådets årsredovisning.
- 10 Beloppet från anslagspost 6 till humaniora och samhällsvetenskap uppgår till 8 454 tkr, vilket är skillnaden mellan beloppet i tabell 7 och de tre översta posterna i tabell 1.

Utvecklingsbehov

Den bild som börjar avteckna sig ser ut så här:

- Inom H_S finns högt kvalificerade forskare och goda forskningsförutsättningar i flera avseende, men vetenskapsområdet har en struktur som avviker från andra vetenskapsområden och som försvårar ett effektivt utnyttjande av förutsättningarna.
- H_S har en bredare bas i grundutbildningen än de andra områdena, men smalnar av snabbare och har på forskarutbildnings- och doktorsnivå nått en storlek jämförbar med M och något mindre än NT.
- Ur grundforskningens perspektiv finns därför inga skäl varför H_S-området skulle ha väsentligt annorlunda anslag än andra områden inom Vetenskapsrådet. Om man även tar hänsyn till behovet av forskningsanknytning i grundutbildningen bör H_S prioriteras.
- Inom H_S behövs fler personer än inom andra områden för att klara av grundutbildningen. Även om forskningsanslagen varit lika blir proportionen mellan forskning och grundutbildning lägre än för de andra områdena.
- Forskningsfinansieringen inom H_S kan antingen följa principen att låta denna proportion slå igenom i varje enskild anställds arbetsuppgifter, eller att renodla forskar- respektive undervisningskarriärerna.
- Området har av olika skäl hamnat ganska nära det förra alternativet, vilket lett till mycket liten andel forskning i tjänsten för de akademiska lärarna och därmed till fragmentering över personer. Detta har haft negativa konsekvenser för forskningskvaliteten. Om man å andra sidan hade följt den andra principen skulle forskningsanknytningen i grundutbildningen blivit lidande.
- Bristen på medel inom ämnesrådet har inneburit att man sällan kunnat ge samma person ett nytt projekt direkt då ett gammalt tagit slut, om man inte helt velat stänga dörren för nya forskare. Detta innebär en fragmentering över tid.

- I praktiken innebär detta att forskningsmöjligheterna finns under forskarassistenttiden. Den som kvalificerar sig för en senior lärartjänst får klart försämrade möjligheter. Vid ämnesrådets hearing uttrycktes saken sålunda: ”De som har möjlighet att forska har ingen överblick. De som har överblick har ingen tid att forska.”
- Existerande praxis leder därför inte till förnyelse och kraftsamling. Däremot finns en stor outnyttjad forskningspotential av personer som tränats och visat skicklighet i forskning, men som nu används för andra uppgifter.
- För att råda bot på detta behövs möjligheter till en mer sammanhållen forskarkarriär. Marginalkostnaden för ny forskning blir låg på grund av den outnyttjade potentialen.
- Både den rena och den strategiska grundforskningen behöver mer grundläggande teoretiska ansatser och större fokus på allmängiltiga frågor.
- Ämnesrådet har därför tagit initiativ till en särskild långsiktig stödform för ledande forskare, där kriteriet är förmågan att föra forskningen vidare snarare än specifika projektförslag, och syftet är att tillförsäkra de bästa forskarna minst 75 procent forskningstid. Detta har lett till ett trendbrott i ansökningsmönstret med både fler och bättre kvalificerade sökande.
- Ämnesrådet har också tagit initiativ för ökad bredd och rörlighet genom att avsätta en större del av budgeten för finansiering av projekt som bedöms gemensamt av ämnesrådet och ej blott inom beredningsgrupperna.
- För att detta ska få genomslag på forskningskvaliteten nationellt krävs emellertid en långt större insats än vad den nuvarande budgeten medger.

HS-områdets behov kan därför sammanfattas så här:

1. Långsiktiga stöd till ledande forskare. På sikt bör minst 100 sådana stöd inrättas, vilket motsvarar 5 procent av antalet seniora lärare. Omfattningen bör vara cirka 1,5 mkr per år. Därutöver förutsätts ett antal stöd till starka miljöer enligt det förslag som förespråkas av Vetenskapsrådets styrelse.
2. Medel för fortsatt satsning på forskarassistenter, även för andra syften än rekrytering. Som styrelsen redan uppmärksammat på är erfarenheten från rekryteringstjänsterna att det finns många högt kvalificerade yngre forskare inom området. Tillsammans med punkt 1 signalerar detta att det finns möjligheter till en forskarkarriär inom området, vilket är nödvändigt för att locka de bästa studenterna till forskarbanan. Kostnaden för ett program som ger balans i forskarkarriären blir 50 mkr per år.

3. Ett omfattande internationellt post-doc-program *i båda riktningar*, det vill säga både möjlighet för svenska post-docs att åka ut och för svenska institutioner att bjuda in utländska post-docs. Detta torde vara det bästa sättet att öka den internationella anknytningen. Kostnaden kan beräknas till 25 mkr per år.
4. En satsning på infrastrukturer, till exempel databaser över forskningsobjekt och bibliografiska databaser. Många ämnen inom HS-området är tungt databeroende, och alltför mycken forskningstid går åt till ren materialinsamling. Standardiserade och lättillgängliga databaser frigör tid för den intellektuella delen av forskningen. Inom flera områden har Sverige också unikt goda data, som skulle kunna ge underlag till mer internationellt uppmärksammas forskning. Kostnaden för detta är svår att beräkna, men kan inledningsvis uppskattas till 20 mkr per år.
5. Strategiska grundforskningssatsningar av tillräcklig bredd och där forskningspotentialen bedöms som stor i forskarsamhället. Som möjliga satsningar kan nämnas de fem områden som nämnts i avsnitt 1.2 ovan. Sådana strategiska satsningar bör byggas upp gradvis och omfatta ca 20 mkr per år som fullt utbyggda.

VETENSKAPSRÅDETS
PROPOSITIONSUNDERLAG 2005–2008

DEL III

Ämnesrådet för humaniora
och samhällsvetenskap

Lägesrapport rörande stöd till konstnärligt forsknings- och utvecklingsarbete

VETENSKAPSRÅDET
THE SWEDISH RESEARCH COUNCIL

Konstnärligt forsknings- och utvecklingsarbete

Uppdraget

År 2000 gav regeringen (prop 2000/01:3) Vetenskapsrådet uppdraget att utarbeta och utveckla stödformer för konstnärligt forsknings- och utvecklingsarbete. Enligt direktiven från regeringen ska Vetenskapsrådet förstärka samarbetet mellan olika lärosäten inom högskolan samt stimulera forskarutbildningen inom det konstnärliga området. Några preciserade direktiv hur medlen skall fördelas har inte lämnats i regleringsbrev eller på annat sätt. Ämnesrådet för humaniora och samhällsvetenskap inom Vetenskapsrådet har därför tillsatt en särskild arbetsgrupp för utveckling av stödformer och med uppgift att, utifrån särskild utlysning, föreslå bidrag till konstnärligt FOU. För ändamålet har regeringen avsatt 5 milj kr för 2001, 10 milj kr 2002 och 20 milj kr 2003.

Arbetsgruppen för konstnärligt FOU har haft följande sammansättning: professor/konstnär Olle Kåks (ordförande), professor Staffan Henriksson, KTH:s arkitektur skola, Stockholm, utredare Torsten Kälvemark, Högskoleverket, Stockholm, professor Lisbeth Larsson, Litteraturvetenskapliga inst, Göteborgs universitet, fd högskole- rektor/musiker Göran Malmgren, Valla och professor/regissör Suzanne Osten, Dramatiska institutet, Stockholm. Forskningssekreterare Torbjörn Lind, Vetenskapsrådet, har fungerat som arbetsgruppens sekreterare.

Verksamheten – utveckling av och stöd till konstnärligt FoU

Verksamhetens inriktning

I forskningspropositionen (2000/01:3) sägs bl a följande om syftet med det konstnärliga utvecklingsarbetet:

Ett viktigt syfte är att öka den samlade kunskapen genom mänsklig upplevelse och gränsöverskridande mellan vetenskap och upplevelse. Ett annat syfte är att främja utvecklingen inom olika konstområden. Ett tredje syfte för konstnärligt utvecklingsarbete är att berika grundutbildningen inom det konstnärliga området. På detta sätt bidrar konstnärligt utvecklingsarbete till kvaliteten vid de konstnärliga högskoleutbildningarna på motsvarande sätt som forskningen till högskoleutbildningens kvalitet inom andra områden.

Propositionen betonar vidare att en gemensam plattform mellan konst och vetenskap bör definieras och utvecklas. Det sägs också att det är angeläget att Vetenskapsrådet genom forskningsanslag stimulerar forskarutbildningen inom det konstnärliga området.

Längre fram i propositionen sägs att ”olika former för samverkan mellan lärosäten och ämnesområden bör vidareutvecklas. Detta bör göras så att en ökad öppenhet för gränsöverskridande och tvärdisciplinär forskning och forskarutbildning inom det konstnärliga området kommer till stånd”.

Kollegier för konstnärligt FoU

Rådets satsning på konstnärligt FoU har hittills huvudsakligen koncentrerats på att skapa nätverk, s k kollegier för konstnärligt FoU. Bakgrunden till detta är att tillgodose alla de önskemål som framförts i propositionen. Kollegierna har kommit till för att skapa breda och kreativa miljöer för metodutveckling, inte minst för de högskolor som inte tidigare ingår i en bredare och tvärvetenskaplig struktur. De har bland annat i uppdrag att reflektera över vad konstnärlig forskning och konstnärligt utvecklingsarbete kan vara och genom föreskrifterna att de skall anknyta till ”forskarskoleideologin” är det också klart uttalat att de har ett ansvar för just utvecklingen av forskarutbildningens teori och praktik.

Kollegierna är tänkta som nätverksorganisationer för forskare, lärare och studerande med grundexamen som är intresserade av att utveckla det som i internationellt språkbruk kallas ”practice- or performance-based research in the arts”. Vid utformningen av verksamhetsprogrammet förutsätts att internationella erfarenheter på det aktuella området beaktas. De kollegier som beviljats bidrag har förutsatts uppfylla följande kriterier:

- ett väldefinierat organisatoriskt samarbete mellan minst två högskolor eller organisatoriskt skilda fakulteter/motsvarande inom samma högskola, varav åtminstone en redan idag skall vara verksam inom forskning och forskarutbildning,
- en systematiserad verksamhet i form av kurser, seminarier och gästföreläsningar. Det förut sätts att aktiviteterna ligger på en kvalificerad nivå och att de inriktar sig till dem som avlagt kandidat- eller magisterexamen eller konstnärlig högskoleexamen,
- en plan för nätverksuppbyggnad med institutioner i andra länder som arbetar med forskning och utvecklingsarbete på det konstnärliga området,
- delprogram inriktade mot en dokumenterad teoretisk reflexion kring forskning och utvecklingsarbete på det konstnärliga området som kan bidra

till en diskussion kring och belysning av förhållandet mellan konst och vetenskap.

I kontakterna med berörda högskolor och institutioner har ämnesrådet/arbetsgruppen poängterat vikten av att utgångspunkten för Konstnärligt FOU skall vara den konstnärliga processen utifrån vilken den intellektuella reflektionen skall göras. Det handlar således mer om att befinna sig ”i konsten” än, som traditionellt, forska ”om konsten”. Redovisning kan ske i olika former – skriftligt, genom utställning, föreläsning etc. Någon form av skriftlig dokumentation förutsätts dock ingå i slutredovisningen. Kollegiestöden planeras senare, under förutsättning att ekonomiska förutsättningar föreligger, att kompletteras med någon form av redovisningsstöd.

De bidrag som rådet delat ut (se bilaga 1) har avsett att täcka kostnader för utveckling och drivande av kurser (inkl ev gästprofessur om inte särskilt stöd härför erhållits separat, se avsnittet Gästprofessur i konstnärligt utvecklingsarbete, sida 77).

Även medel för deltidanställning av samordnare har beviljats. Kollegiestödet ges för högst fem år. Stödet bedrivs som en försöksverksamhet.

Rådet stöder för närvarande sju kollegier. För perioden 2001-2003 har 23 703 000 kr utdelats till dessa kollegier. Rådet avser inte att utöka antalet kollegier de närmaste åren. Däremot kan tilläggsbidrag bli aktuella för utvidgning av kollegierna – anslutning av ytterligare högskolor/institutioner. Den nuvarande satsningen får betraktas som bred och är i flera fall tvärvetenskaplig samt inkluderar i stort alla konstarter.

Rådet (genom arbetsgruppen) har inför de två ansökningsomgångarna, särskilt inför den senaste ansökningsomgången, tydligt klargjort rådets principiella inställning till kollegierna, att KFOU-medlen i första hand ges för nätverksstöd och fr o m i år även i form av projektbidrag.

Projektbidrag

Tanken har alltså varit att först stödja uppbyggandet av en organisatorisk struktur för mötet mellan konstnärer och forskare, dvs genom nämnda kollegier. Nästa steg är, enligt arbetsgruppen, att stödja konkreta samarbetsprojekt på området. I den senaste ansökningsomgången utlystes därför, parallellt med kollegiebidragen, även projektbidrag. Både kollegierna och andra etablerade nätverk (med minst två högskolor i samverkan) gavs möjlighet att söka projektbidrag. Av 20 ansökningar beviljades fem projekt och två planeringsbidrag för 2003 och framåt (se bilaga 2).

Syftet med projektbidragen är att med propositionens ord ”öka den samlade kunskapen genom mänsklig upplevelse och gränsöverskridande mellan vetenskap och upplevelse”. Projekten har också till syfte att ”främja utvecklingen inom olika konstområden”. Även om huvuddelen av pengarna hittills avsatts för kollegierna och deras utvecklingsarbete får ju det inomkonstnärliga syftet med de anslagna medlen inte förbises.

Medlen för konstnärligt FOU bör därför successivt övergå från kollegiestöd till projektbidrag, som på sikt bör bli den dominerande stödformen.

Konferenser

Arbetsgruppen för konstnärligt FOU har haft regelbunden kontakt med kollegierna. I samband med de två senaste ansökningsomgångarna har arbetsgruppen haft heldagskonferenser med kollegierepresentanterna. Dessutom arrangerade ämnesrådet i samarbete med Stiftelsen Färgfabriken, Stockholm, ett tredagars Metodseminarium den 26–28 november 2002. Förutom representanter från kollegierna deltog representanter från andra berörda myndigheter liksom journalister och utländska föreläsare m fl; totalt drygt 60 personer. En tryckt konferensrapport har utarbetats och distribuerats till deltagarna och andra berörda. I avsnittet 3 nedan sammanfattas det grupparbete – om rådets nuvarande stödformer, internationella influenser och det framtida perspektivet – som genomfördes på metodseminariet.

Dessutom har Lunds resp Göteborgs universitets konstnärliga fakulteter genomfört vardera en konferens om konstnärlig forskning under 2001 året med särskilda medel från regeringen. Arbetsgruppen deltog vid både dessa konferenser som också har dokumenterats av resp fakultet.

Gästprofessur i konstnärligt utvecklingsarbete

Rådet har under förra året även gett särskilda bidrag till gästprofessorer i konstnärligt utvecklingsarbete. Denna stödform förekom även tidigare i HSR:s regi och före 1992/93 från UHÄ. Som framgår av bilaga 3 gavs bidrag till sex professorer för läsåret 2002/03 om totalt 2,5 milj kr. Av främst ekonomiska skäl har detta separata stöd inte kunnat fullföljas utan i varierande utsträckning inkluderats i kollegiestöden, som därmed prioriterats.

Stödet till gästprofessorer är en stödform som uppskattats av de konstnärliga högskolorna och som man även framdeles gärna skulle vilja ha kvar. Detta kan också motiveras av att flera av de 21 konstnärliga högskolorna i landet inte ingår i de pågående kollegierna. Därmed är det flera högskolor som för närvarande inte kan komma i fråga för detta stöd.

Internationella influenser – studieresor m m

En utgångspunkt för arbetsgruppens arbete har varit Torsten Källemarks studie *Konstnärligt utvecklingsarbete och praxisbaserad forskning – några internationella utvecklingslinjer* (Högskoleverkets arbetsrapport 2000:5 AR). I rapporten beskrivs situationen på området i Australien, Finland, Storbritannien, Tyskland och USA. De länder som förefaller att ha kommit längst vad avser konstnärlig forskning är Finland och England. I dessa två länder har man dock i huvudsak satsat på forskarutbildning, vilket delvis skiljer sig från den modell som arbetsgruppen försökt att skapa. Som framgår av avsnittet Forskarutbildning (sida 81) har man dock inom de konst-närliga fakulteterna (motsvarande vid universiteten i Göteborg och Lund en pågående verksamhet med forskarutbildning.

För att få en mer fördjupad internationell inblick har ämnesrådets arbetsgrupp genomfört ett antal studieresor. Gruppen har varit i Finland, England och Tyskland. Mest givande har besöken i England och Finland varit. Dessutom kommer representanter från arbetsgruppen att företa en studieresa till USA (Los Angeles och San Diego) under vecka 7 innevarande år. Ett av syftena med resan är att titta närmare på IT-baserad konstnärlig forskning/interaktiva miljöer vid ett par universitet i Kalifornien.

Kollegiernas och forskarnas syn på rådets stöd till konstnärligt FoU

Vid nämnda metodseminarium med representanter från kollegierna och andra berörda genomfördes ett grupparbete för att därigenom ge arbetsgruppen en bild av den pågående försöksverksamheten med kollegieverksamheten:

Kollegierna uppfattas genomgående som ett bra forum för konstnärligt FoU. Därmed uppfattas kollegiebidraget som en bra stödform. Det fanns dock några kollegierepresentanter som tyckte att målformuleringen från rådets sida inte är tillräckligt tydlig.

Uppföljning och senare utvärdering av kollegierna ses som en nödvändighet. Tidsaspekten, d v s stöd under högst fem år, upplevs av de flesta som en lagom tid. Om syftet är att bygga upp ett konstnärligt forskningsfält bedöms dock perioden som alltför kort av flera kollegie-representanter. Däremot bedöms perioden som lagom om syftet är att skapa samarbets-möjligheter mellan konstnärer och forskare inom kollegiet. Det senare överensstämmer i huvudsak med arbetsgruppens syn på saken.

När det gäller samarbetet mellan konstnärer och forskare noteras att det tar tid att hitta bra samarbetsformer. Det handlar om två olika ”kulturer” med

olika förutsättningar och olika synsätt, som successivt måste hitta sätt att fungera tillsammans. Även samarbetet mellan utövare inom olika konstarter är inte helt problemfritt på vissa håll, även om det generellt sett är mer beträdd mark än vad integrationen av konst och vetenskap är.

Det finns också en genomgående positiv inställning till en successiv övergång från kollegiestöd till projektbidrag. Dock bör det vara en tämligen mjuk övergång eftersom nätverksstrukturen i sig underlättar senare projektarbete. I detta sammanhang togs också projektredovisningarna upp – publicering, utställning, föreställning etc. – liksom behov av särskilt redovisningsstöd. Även frågan om enskilda konstnärer och forskare skall kunna söka projektbidrag framdeles berördes. Det senare får självfallet administrativa och ekonomiska konsekvenser och innebär policymässigt ett närmande till vissa stödformer inom kulturområdet (kanske främst i förhållande till Konstnärnämndens projektstöd).

På frågan om vilka *intressanta frågeställningar/projekt* som finns i dagsläget gavs ett ganska stort antal förslag:

- utveckling av ett gemensamt språkbruk för konstnärer och forskare
- metoddiskussion för konstnärer och forskare
- konststartsövergripande projekt/nätverk
- konstnärer som medverkar som resurspersoner i forskningsprojekt inom andra discipliner
- konstnärligt förhållningssätt i olika forskningsprocesser
- konstverket i fokus – forska om övergången mellan olika processer
- projekt om maskanvändningen inom teater och musik
- fånga de kreativa processerna i musikaliskt skapande.

När det gäller de *internationella influenserna* betonas vikten av internationella nätverk som viktigt för erfarenhetsutbytet. Storbritannien nämns som ett intressant land i sammanhanget. Samtidigt finns från flera håll uppfattningen att konstnärlig forskning (inklusive teoribildning) i stor utsträckning måste utvecklas utifrån inhemska villkor.

Ett område som särskilt betonas som aktuellt och utvecklingsbart är *designområdet*, som enligt uppgift är föremål för en omfattande ekonomisk satsning från statsmakternas sida. Här krävs både internationella utblickar och internationella nätverk om området skall utvecklas och senare komma att motsvara ställda förväntningar.

När det gäller *framtida perspektiv* förväntas satsningen på området, om den fullföljs ekonomiskt och i övrigt, på ett samhälleligt plan öka intresset för

konstnärlig forskning. Förväntade spin-off-effekter mellan olika aktörer bidrar också till informationsutbyte och därmed också till breddning av fältet.

Arbetsgruppens synpunkter på den nuvarande och framtida KFOU-verksamheten

Anslag

Anslaget till Vetenskapsrådet (ämnesrådet för humaniora och samhällsvetenskap) avseende konstnärligt FOU har successivt ökat. För att fullfölja kollegiestödet och även för att säkerställa en löpande övergång till projektstöd är det angeläget att anslaget åtminstone kan bibehållas på den nivå som gäller för innevarande år (med uppräknning för löne- och kostnadsutveckling). Medel till konstnärligt FOU bör, enligt arbetsgruppen, även framgent öronmärkas (inom rådets anslag till humaniora och samhällsvetenskap). Detta skulle underlätta planeringen av det fortsatta stödet på området.

Dessutom bör medel för publicering och övrigt redovisningsstöd också tas med i beräkningen. I den mån statsmakterna anser att rådet mer direkt bör stödja forskarutbildning på området bör ytterligare medel tillföras. Alternativt bör övervägas, vilket arbetsgruppen skulle föredra, att fakultetsstödet till konstnärlig utbildning/forskning (avser för närvarande Göteborgs, Lunds och Umeå universitet), oberoende av stödet till Vetenskapsrådet, skall utökas (se avsnittet Forskarutbildning sida 81).

Stödformer

Då kollegierna genomgående uppfattas som en bra stödform och i praktiken visat sig generera inte bara nya nätverk utan även nya forskningsprojekt bör denna form kvarstå för att försöksverksamheten under fem år kan slutföras. En senare utvärdering bör kunna ge signaler om ett förlängt kollegiestöd kan rekommenderas.

Antalet projektansökningar kan förväntas öka i takt med att kollegiernas arbete utvecklas, fältet expanderar och KFOU-stödet från Vetenskapsrådet får mer uppmärksamhet. Om även enskilda konstnärer och forskare ges möjlighet att söka projektbidrag ökar sannolikt ansökningstrycket ytterligare.

För att de forskningsresultat som genereras genom stödet till KFOU skall kunna dokumenteras i skriftlig form, men kanske också i andra nämnda former, krävs ekonomiska resurser härför.

Årspublikation om konstnärligt FoU

För att kunna informera om den pågående verksamheten inom kollegierna, sprida forskningsresultat och informera om utvecklingstendenser på området, skapa debatt på området och spegla den internationella utvecklingen, har arbetsgruppen föreslagit ämnesrådet att avsätta medel från 2004 för en årspublikation om konstnärligt FoU. Arbetsgruppen tänker sig en kvalificerad årspublikation i bokform (text och bild) med både interna och externa bidrag. En särskild redaktionskommitté inom arbetsgruppen har tillsatts för att under innevarande år, i samarbete med rådets informationsavdelning, utarbeta förslag till uppläggningsplan av en sådan årspublikation.

Forskarutbildning

SISTER (Stiftelsen för studier av högre utbildning och forskning) presenterade förra året en intressant rapport kring forsknings- och utvecklingsarbete på det konstnärliga området (*Handslag, famntag, klapp eller kyss...* av Henrik Karlsson). Det är en fristående kartläggning av området i form av en problemorienterad rapport, som också belyser konstnärlig forskarutbildning och doktorsavhandlingar i Storbritannien och Finland. Inte minst är den värdefull som dokumentation av den fortsatta utvecklingen inom några av de länder som var tidigt ute på detta område.

Enligt rapporten bör detta nya forskningsfält inte ses enbart som en intern angelägenhet för konstområdena utan också diskuteras utifrån behovet av tvärvetenskapliga samarbeten och förnyelse inom närliggande humanistiska discipliner. I det sammanhanget påpekar Henrik Karlsson att det behövs ett överbryggande av klyftor som fortfarande finns mellan teoretiker (humanister) och praktiker/konstnärer:

Självklart skulle konstnärliga discipliner som förenar både teoretiker och praktiker i samarbete och samförstånd vara så mycket starkare inom universitetet, i medierna, i kulturlivet. En genomgripande intern uppgörelse på ömse sidor om fantombilder (om de andra), identitetsbeskrivningar (om sig själva) och överlevnadsstrategier (om samverkan) vore välkommen.

När det gäller utvecklingen av en forskarutbildning diskuteras i rapporten möjligheten av två skilda doktorexamina på det konstnärliga området. En konstnärlig doktorexamen med stora möjligheter till lokal reglering och individuell utformning och en filosofie doktorexamen för de konstnärliga högskolor som vill utbilda studerande till en särskild forskarkompetens.

Ett välkänt problem i detta sammanhang är att de konstnärliga högskolorna i landet är olika *organiserade*. De konstnärliga högskolorna i Stockholm

kan inte bedriva forskarutbildning, i varje fall inte i egen regi, till skillnad mot t ex de konstnärliga högskolorna i Göteborg och Malmö. Denna skillnad i den organisatoriska strukturen gör sannolikt hanteringen av KFOU-medlen mer komplicerad än den annars skulle ha varit.

Vetenskapsrådets arbetsgrupp har som tidigare påpekats stött nätverksbyggande och forskningsprojekt som skall stimulera till uppbyggande och utveckling av forskarutbildning. För perioden 2001-2003 har bidrag motsvarande närmare 3,8 miljoner delats ut för stöd till kontaktverksamhet nationellt och internationellt med tonvikt på uppbyggandet av nätverk med inriktning på skapande av forskarutbildning och frågor i anslutning därtill. Dessa medel har tilldelats de två kollegier som drivs av de konstnärliga fakulteterna vid Göteborgs resp Lunds universitet.

Göteborgs universitet och de konstnärliga högskolorna i Malmö (Lunds universitet) har tillsammans för närvarande 36 doktorander inom det konstnärliga området. Denna satsning på forskarutbildning tillsammans med rådets satsning på nätverks- och projektstöd ger en bredd inom konstnärlig forskning som är unik i ett internationellt perspektiv. I ljuset av detta ter sig en fortsatt satsning på området som högst motiverad.

Bilaga 1

BIDRAG TILL KOLLEGIER FÖR KONSTNÄRLIGT FoU, VETENSKAPSRÅDET						
<i>Belopp i tkr</i>	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Kollegium 1. Konst och nya medier (KKH m fl)	585	1 200	2 522	2 598		
Kollegium 2. Dialogseminariet (KTH m fl)	573	1 408	2 122	1 945	1 665	858
Kollegium 3. Musikprocesser (Musikvetenskaplig inst, Uppsala universitet m fl)	788	2 245	2 245*			
Kollegium 4. Akademin för konstnärlig forskning inom arkitektur och design (KTH m fl)	200**		1 850	1 134	1 171	
Kollegium 5. Konstnärlig forskarutbildning (De konstnärliga högskolorna i Malmö m fl)	650	1 340	300*			
Kollegium 6. "De dramatiska konsternas arbetspråk" (Dramatiska institutet m fl)	975	500	3 200	3 295	3 395	
Kollegium 7. ArtTech Sublime – tvärveten- skapligt forskarkollegium (Konstnärlig fakultet, Göteborgs universitet m fl)	400	800	300*			
Summa	4 171	7 493	12 539	8 972	6 231	858

* ettårsbidrag

** planeringsbidrag (2 x 100 000 kr)

Bilaga 2

PROJEKT BIDRAG KFoU, Vetenskapsrådet, fr o m 2003					
<i>Belopp tkr</i>					
Projektledare	Projekt	2003	2004	2005	Anm
Prof Cheryl Akner Koler , Konstfack Stockholm m fl	Tvårdisciplinära studier i Komplexitet och Transformation (konst och fysik)	500	708	985	
Prof Sture Brändström Musikhögskolan, Piteå (Luleå Tekniska högskola)	Komposition för interaktiva medier	300			Planbidr
Rektor Anders Flodström KTH, Stockholm m fl	Musikalisk kommunikation och komposition	300			Planbidr
Fil dr Cecilia Hultberg Musikhögskolan i Malmö (Lunds universitet)	Musikens tolkningsprocesser	1 405	1 396	1 486	
Fil dr Per Nilsson Konsthögskolan, Umeå m fl	Forskningsprocesser i Konst	1 075	1 100	1 133	
Prof Gösta Wessel Konstfack, Stockholm m fl	Visuella världar 2 – färg, ljus, form och rörelse	1 439	1 482	1 527	
Prof Margaretha Åsberg Danshögskolan, Stockholm m fl	Tusen år hos Gud en sekund på jorden (dansteateropera)	2 000	1 800		
Summa		7 019	6 486	5 131	

Bilaga 3

Innehavare av gästprofessur i konstnärligt utvecklingsarbete för läsåret 2002/03			
Gästprofessor	Högskola	Tid	Belopp
Professor Felicia McCarren , USA	Danshögskolan Stockholm	6 mån	500 tkr
Regissör Kajsa Korhonen , Finland	Dramatiska institutet Stockholm	3 mån	325 tkr
Författare Michael Valeur , Danmark	Dramatiska institutet Stockholm	3 mån	325 tkr
Konstnär Eva Koch , Danmark	Konsthögskolan Stockholm	6 mån	600 tkr
Konstnär Martha Rosler , USA	Konstfack Stockholm	4 mån	400 tkr
Regissör Jurij Alschitz , Tyskland (Ryssland)	Teaterhögskolan (Lunds universitet) Malmö	3 mån	350 tkr
Summa			2 500 tkr

